A NYELVEK VILÁGÁBÓL • WWW.ANYANYELVÁPOLÓ.HU

ÁRA: 250 FT

48. MAGYAR NYELV HETE

Édes Anyanyelvünk

2014. ÁPRILIS XXXVI. ÉVF. 2. SZÁM

Kétszáz éve született Ybl Miklós

Pollák Zsigmond: Ybl Miklós (fametszet)

A TARTALOMBÓL:

Emlékezés Hajdú Mihályra

Balázs Géza: Körbejárt Föld

Juhász Dezső a 110 éves Magyar Nyelvtudományi Társaságról

Kemény Gábor: „Félreértett” idegen szavak

Minya Károly: A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda nyolc éve

Büky László: *Hogyhíjják*

Zimányi Árpád: A *táblá*tól a *tablet*ig

Kulcsár István: *Aki, ami, amely*

Pölcz Ádám: Arisztotelész és a nyelvhelyesség

ÉÁ

És: nyelvi tanácsok, játékok, új szavak, keresztrejtvény 20 + 4 oldalon

Emlékezés Hajdú Mihályra

Már beteg volt, amikor 2012 karácsonyán bámulatos paródiát adott elő az ELTE nyelvtudományi intézeti karácsonyán. De még a betegágyában is dolgozott. – Hajdú Mihályt, az MTA doktorát, az ELTE professzor emeritusát gyászoljuk. Nem professzor uraztuk, nem volt szüksége rá. 2014. január 7-én reggel érkezett a hír, hogy elment. Szülőföldjére, Orosházára, a Zombai úti családi otthonba ment vissza meghalni. Szülővárosában („a legnagyobb magyar faluban") helyezték örök nyugalomra, ahol annyira szeretett méhészkedni, amely tájnak a dalait mindig énekelte. (Egyszer mesélte, hogy az autóutakon népdalokat énekel.) Hajdú Mihály 1933. augusztus 14-én született Orosházán. Tanulmányai elvégzése után kezdetben helyi iskolákban tanított, majd csaknem 50 évig oktatott az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén. 2013-ban Orosháza díszpolgárává avatták. Búcsúztatásán, 2014. február 15-én sokan vettek részt a pályatársak, tanítványok közül az orosházi evangélikus templomban. Beszédet mondott **Kiss Jenő, Zelliger Erzsébet, Németh Béla** és **Blahó János.**

Hajdú Mihály nyelvész és néprajzos nemzedékek legnagyobb pártfogója volt, az önkéntes nyelvjárási és néprajzi gyűjtőmozgalom támogatója, az egyetemi névtani képzés megalapítója. Közösségi ember, mindig derűs, mindenkivel segítőkész. Egyszemélyes intézmény, aki akkor, amikor nehéz volt könyveket kiadni, különféle manőverekkel kötetek százait jelentette meg: Magyar csoportnyelvi dolgozatok, Magyar névtani dolgozatok, Magyar személynévi adattárak. Néhány éve saját bibliográfiájában közreadta: a csoportnyelvi dolgozatok 65, a névtani dolgozatok 167, a személynévi adattárak 99 kötetet számlált akkor – de azóta még jelentek meg kötetek. A teljes bibliográfia összeállítása, értékelése komoly tudománytörténeti feladat lesz. Sokak első könyvének volt gondozója, tudományos pályájának elindítója, egyengetője. Eljön az idő, hogy budapesti névtani iskolának fogják nevezni munkásságát. Legutóbbi két monumentális könyve: *Általános és magyar névtan* (2003) és *Családnevek enciklopédiája* (2010).

B. G.

Pollák (Pollack) Zsigmond (Pozsony, 1837. február 8. – Budapest, 1912. május 13.) festő, fametsző, illusztrátor.

Tanulmányait a bécsi Művészeti Akadémián végezte, majd 1857-től az 1880-as évek végéig a Vasárnapi Újság állandó munkatársa lett. A hetilap fő célja az ismeretterjesztés, a nemzeti szellem ápolása és a nyelv művelése volt, és újszerű módon a kezdetektől használt illusztrációkat, metszeteket. Pollák számos illusztrációt készített a lap számára magyar tájakról, várakról, városokról, templomokról, híres emberekről. 1864-ben Pesten megalapította fametsző intézetét. Készített borítókat a Franklin Társulat sorozatához, az Olcsó Könyvtárhoz, sok fametszete jelent meg a Magyar Szalon folyóiratban, de csinált metszeteket olajképekről is. 1873-ban egy művét kiállították a bécsi világkiállításon.

TARTALOM

Emlékezés Hajdú Mihályra 2

Hammerstein Judit: Nemzeti kultúránk összetartó szövete 3

Kövesdy Zsuzsa: Nyelvi ismeretterjesztés a rádióban 4

Balázs Géza: Miért érdekes? Körbejárt Föld 5

Juhász Dezső: A Magyar Nyelvtudományi Társaság és a tudományos ismeretterjesztés 6

Kemény Gábor: „Félreértett" idegen szavak 7

Minya Károly: 13 793 kérdés – 13 793 válasz. A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda nyolc éve . . 8

Büky László: *Hogyhíjják* 9

Holczer József: A nők dicsérete – nőnap után is... 9

Zimányi Árpád: A *tábla*tól a *tablet*ig 10

Kulcsár István: *Aki, ami, amely* 10

Horváth László: *Időzavar* 11

Pölcz Ádám: Arisztotelész és a nyelvhelyesség . . . 12

Dóra Zoltán: *Huddik* és *huddomnyi* 12

Balázs Géza: Mire való a kultúra: létszükség, finomítás, gyönyörködtetés? 13

B. G.: A közvetítés a fő feladatom. Beszélgetés Kováts Dániellel 14

Duray Zsuzsa – Várnai Zsuzsa: A nyelvi veszélyeztetettség oktatása a középiskolában . . 15

Hujber Szabolcs összeállítása: www.manyszi.hu . . 16

Hírek – tudósítások 17

Pontozó 18

Keresztrejtvény 19

Új szavak, szólások (79.) 19

Kemény Gábor: Utolsó oldal 20

+ 4 oldalas ifjúsági melléklet

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:
Balázs Géza, Bencédy József (elnök), Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:
1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu (vagy: www.anyanyelvápoló.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@ gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu, Fax: 303-3440. Információ, reklamáció: 06 80 444-444 További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1053 Budapest, Károlyi u. 16. Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Művészeti Akadémia, a Consequit Csoport, a Magyar Fejlesztési Bank segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)
Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: mond*AT* Kft.

Nemzeti kultúránk összetartó szövete

Mindnyájan tudjuk: csaknem százhetven éve már annak, hogy fél évszázados politikai küzdelem után az V. Ferdinánd által szentesített 1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelvet hivatalos rangra emelte Magyarországon. Mai Országgyűlésünk 2011. szeptember 29-i határozatával döntött arról, hogy ezt a dátumot minden évben a magyar nyelv napjaként ünnepeljük meg. Nos, három év nemhogy egy nemzet, hanem még egy alakulófélben lévő hagyomány életében sem hosszú idő; ahhoz viszont bizonyára elegendő, hogy az eddig történtekre visszatekintve néhány tanulságot próbáljunk levonni.

Három éve a magyar Országgyűlés példás egységben hozta meg döntését: az ülésteremben jelen lévő 339 képviselő mindegyike igennel voksolt, a határozati javaslattal szemben sem ellenszavazat, sem tartózkodás nem volt. Ebből talán nem túlzás arra következtetni, hogy kulturális kormányzatunk akkor olyan kezdeményezéssel élt, amely az ország legfőbb népképviseleti szervének teljes támogatását bírja. Tegyük hozzá: nem előzmény híján. 2011-ben elfogadott Alaptörvényünk alapvetésének H cikke nemcsak arról rendelkezik, hogy hazánk hivatalos nyelve a magyar, hanem arról is, hogy Magyarország védi a magyar nyelvet. Ez a paragrafus bizonyos mértékben új helyzetet teremtett – a korábbi alkotmány ugyanis sajátos módon csak a magyarországi nemzetiségi nyelveket védte –, s a belőle következő feladatok évtizedekre adhatnak tennivalót mindannyiunk számára.

Nos, bár a magyar nyelv napjáról szóló országgyűlési határozat kivételes egyetértésben született, tudjuk, hogy az Alaptörvény körüli vitákban már hallhattunk olyan hangokat, hogy civilizált állam csak kisebbségeinek nyelvét védelmezi; a magyar nyelvet semmi sem fenyegeti, tehát védeni is idejétmúlt, avítt igyekezet; november 13-án pedig, az első magyar nyelv napi ünneplés alkalmából egy nyelvészeti honlapról sikerült világgá röppenteni azt az okfejtést, hogy a magyar nyelv 1844-ben történt hivatalossá tétele „végül az ország széteséséhez, Trianonhoz vezetett, […] kellemetlen következményekkel járt: a magyar nyelvterület zsugorodik, a határon kívüli magyar nyelvű közösségek lassan ugyan, de asszimilálódnak, vagy tagjaik elvándorolnak szülőföldjükről." Korántse higgyük azonban, hogy új ötletről van szó. Szűcs Ábrahám gombai kisnemes már 1844-ben közzétette Kecskeméten A' Pipás Nemesek véleménye az adó, házi-adó, örök-váltság, ingatlan bírhatás, emancipatio, hitel, ősiség, magyar és deák nyelv iránt című munkáját, amelyben egyebek között azt fejtegette, hogy az országban a „kapocs az alkotmány, az enyvezet a deák nyelv volt", s a magyar nyelv hivatalossá tétele „nem kedvező jövővel biztat."

Felvilágosult mai szerzők szövegéből valódi örömmel hallhatjuk visszacsengeni hajdani „pipás nemesek" aggódó szavait, de még fontosabbnak tartom, hogy egy évvel ezelőtt éppen erről a helyről Péntek János akadémikus, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének elnöke határozottan elutasította e sajátos fordított megközelítést: „Az 1844. évi II. törvénycikk […] sokak rosszallásától kísérve Magyarországon hivatalossá tette a magyar nyelvet. Némelyek szerint minden későbbi bajunknak ez lett a forrása, noha egészen nyilvánvaló, hogy ez az aktus csak nyelvünk évszázadok óta tartó alárendeltségét szüntette meg." Folytatva a gondolatot: a törvényi védelem s a belőle következő feladatok majd akkor válnak fölöslegessé, ha az ilyen-olyan alárendeltség különböző formái valóban megszűnnek. Egyelőre azonban korántsem ez a helyzet. Mindannyian tudjuk, hogy már az 1844. évi törvény is csak a magyarság nagyobb részének, nem pedig egészének hozta meg a teljes körű anyanyelvhasználat jogát, hiszen éppen ott, Erdélyben nem volt hatálya, ahol az anyanyelvi művelődés igénye talán még erősebb volt, mint a „másik magyar hazában". Ez a kezdeteknél megmutatkozó visszásság az elmúlt két évszázadban változó formákban ugyan, de végigkísérte a magyar nyelv ügyét, s a történelem gondoskodott róla, hogy most, a 21. század elején is bőségesen legyen tennivaló anyanyelvünk körül.

Igaz: a nyelvújítástól, a reformkortól a világháborúkig szárba szökött és gazdag termést hozott a magyar irodalmi nyelv, fölvirágzott a magyar tudomány, egész nemzetünkre kiterjedt az anyanyelvű műveltség. Ugyanakkor a múlt század háborús veszteségei több millió fővel csökkentették a magyarság lélekszámát, egész nemzetrészeket választottak le kultúránk központi intézményrendszeréről, az utóbbi évtizedek civilizációs változásai pedig nemcsak határainkon túl, hanem az anyaországban is számos tekintetben kedvezőtlenül hatnak nyelvi kultúránkra. Ebből a fölismerésből következett, hogy Magyarország új Alaptörvényében a magyarországi nemzetiségek nyelvhasználata mellett a magyar nyelv védelme is helyet kapjon. A nyelv ugyanis nemcsak „kommunikációs csatorna", hanem nemzeti kultúránk összetartó szövete, közös hagyományunk kincsestára, a magyar kulturális nemzet egységének, fennmaradásának záloga. A kormányzat ezért karolta föl az Anyanyelvápolók Szövetségének azt a régi kezdeményezését, hogy nemzeti kultúránk legfontosabb alapzata, a magyar nyelv részesüljön a jeles napok sorából; évente egyszer kerüljön sor államilag támogatott megünneplésére. Az elmúlt években tanúi lehettünk annak, hogy az Országgyűlés kérése nem maradt pusztába kiáltott szó. A kulturális kormányzat az Anyanyelvápolók Szövetségével s a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen elindította a központi ünnepségek sorozatát, amelyeken a kormányzat képviselői mellett jeles hazai és külföldi művészek, értelmiségiek vallanak arról, mit is jelent számukra a magyar nyelv. A magyar nyelv napját kezdettől fogva kíséri a közmédia kitüntető figyelme; ennek révén világszerte sok millió magyar ember szerezhet tudomást az ünnepről. S bár korunkban a média néha mindennél fontosabbnak látszik, kérem, engedjék meg, hogy ma itt az ünneplés lassan kialakuló rendjének mégis egy másik rétegét emeljem ki: az államilag támogatott események mellett azt a sok száz civil, önkormányzati, egyesületi, egyszóval társadalmi kezdeményezést, amely kezdettől fogva azt bizonyítja, hogy anyanyelvünk sorsa ma is közügy, s az iránta való érdeklődést nem állami kényszer gerjeszti, hanem a magyar emberek belső meggyőződése.

Ne feledjük: anyanyelvünk ügye a reformkor hajnalán nem központi, állami akarat, hanem éppen a szellem embereinek, s bizony legnagyobbrészt a csizmás-pipás nemesembereknek az odaadása, helyi, majd országos kezdeményezései által vált közüggyé. Erre emlékeztetve örömmel látjuk s üdvözöljük az országgyűlési határozat nyomán sokasodó mostani rendezvényeket. A magyar nyelv napja körül lassan kialakuló mozgalomnak egyik középpontja bizonyosan az Anyanyelvápolók Szövetsége, amely tevékenységének megújítását legjobb hagyományainak megőrzésével végzi. E hagyományok kiemelkedő szereplője az immár legendássá vált Lőrincze Lajos professzor, ezért őszinte örömömre szolgál, hogy jelen lehetek a róla elnevezett díj átadásának ünnepén.

Hammerstein Judit

A magyar nyelv napján tartott ünnepi konferencia (PIM, 2013. november 13.) megnyitó beszédének rövidített változata. Az előadó az Emmi helyettes államtitkára. **(A szerk.)**

Nyelvi ismeretterjesztés a rádióban

Magányosoktól hallom mindig: a rádió hűséges társuk. Sokan hallgatják a Kossuth rádiót, a Petőfit, a Bartókot, s mivel szeretik, féltik is, óvják magyar stílusát, beszédének tisztaságát. A Rádió elnöksége 30 évvel ezelőtt felkért egy nyelvészekből, rádiósokból, újságírókból álló nyelvi bizottságot, hogy a műsorok rendszeres figyelésével, elemzésével segítse a rádiósok munkáját. A közszolgálati rádiós számára az általános műveltséggel, a szakmai hozzáértéssel egyenrangú követelmény volt mindig a tartalomnak megfelelő nyelvi forma és a kifogástalan, szép orgánum, valamint az egészséges, helyes beszéd.

A rádió hangja valójában nem létező fogalom, ha mégis, akkor a bemondóknak, a műsorvezetőknek kell képviselniük a központinak, köznyelvinek mondható kiejtési és beszédnormát. A közéleti megnyilatkozáskor törekedni kell a tartalom megbízhatóságára, a kifejezésmód pontosságára, szabatosságára. A közszolgálati rádió mindig etalon, mérték volt. Tévébemondó koromban az volt a jelszó, ha valamit nem tudsz helyesen ejteni, hívd fel a rádiót, és ahhoz tartsd magad, amit a rádióbemondók mondanak.

A televízió és a rádió alaptulajdonsága, hogy közvetlenül hat a hallgató anyanyelvi kultúrájára, befolyásolja, alakítja a beszédkultúrát. A megszólalók stílusa, hangszíne, beszédmódja, tempója, hangképzési sajátosságai, beszédtulajdonságai eltérnek egymástól. Másképp szólaltatjuk meg a híreket, másképp az irodalmi anyagokat. E célok eléréséhez már nem elegendő a köznapi beszéd eszköztára, ehhez már mozgósítani és alkalmazni kell mindazt, amit a beszéd technikai eszközei közül elsajátítottunk, begyakoroltunk. Az ember nem örökli a kommunikáció eszközrendszerét, hanem csak az elsajátításához szükséges képességet. Tehát a nyelvet, a beszéd eszközét, bizony tanulnia kell. A „felolvasó rádiótól" a „beszélgető rádióig" hosszú út vezetett, hiszen a rádiónak alapvetően nem olvasói, hanem hallgatói vannak. Nem lehet visszalapozni, visszakérdezni, az első hallás az utolsó is egyben. Ezért nélkülözhetetlen a szövegek, üzenetek értő-értető átadása.

A benne élő vérbeli színész tette nyelvművelővé egykor Péchy Blankát, aki a sok rossz tapasztalat nyomán elhatározta, megindítja Deme Lászlóval közösen a *Beszélni nehéz!* című műsort, melynek közös munkálkodásban eltelt másfél évtizede a fentiek szellemében zajlott. A Rádióban belső szerkesztőként Szabó József, majd Albert Zsuzsa dolgozott velük. Péchy Blanka munkáját később Miskolczi Margit és Kárpáti Márta segítette. Teljes mellszélességgel azután Kerekes Barnabás vitte tovább az országos mozgalommá vált műsorsorozatot, rendkívül áldozatos munkával dolgozva Deme tanár úr keze alá.

Az anyanyelvi ismeretterjesztést, a stílus bővítését, a bizonytalan ügyekben való tanácsadást szolgálta az *Édes anyanyelvünk* című műsorsorozat, amely hetente egy alkalommal jelentkezett Balázs Géza, Bencédy József, Deme László, Fábián Pál, Grétsy László és Szathmári István irodalmi igényű jegyzeteivel. Amint az általam szerkesztett, a Tinta Könyvkiadónál 2003-ban megjelent *Kedves Hallgatóim!* című válogatáskötetből is látható, e szövegek megőrizték érdekességüket, elevenségüket, szórakoztató jellegüket. És többnyire aktualitásukat is, sajnos.

De mikor is indult ez a műsor? Az újjáalakult Magyar Rádió műsoridejének jelentős részét szentelte a tudományos ismeretterjesztésnek. Neve sem volt még a rovatnak, de 1945. május 20-án már megemlékezés hangzott el Martinovics Ignácról, 24-én Sigmund Freudról. Decemberben pedig Völgyesi Ferenc professzor számolt be az ideg- és élettani kutatásokról. 1946-ban Keresztury Dezső, Zilahy Lajos, Tamási Áron, Veres Péter, Darvas József, Illyés Gyula, Trócsányi Zoltán, Sztrókay Kálmán, Máthé Elek, Vajthó László voltak az év első hetében megnyitott és nyári tanfolyamokat is folytató *Rádióiskola* tanárai. Az esztendő közepén már *A Rádió Szabadegyeteme* is működött, egyik rovata az *Édes anyanyelvünk*, Halász Gyula vezetésével. 1959-től a *Van új a Nap alatt* című tudományos híradóban az új felfedezésekről, kutatási eredményekről számoltak be. Ekkortól a *Rádióiskola* tantárgyai: fizika (Üveges József), irodalom (Hegedüs Géza), zene (Ádám Jenő), történelem (László Gyula), nyelvtan (Rácz Endre és Takács Etel). 1952 decemberében kezdték sugározni az *Édes anyanyelvünk* sorozatot, ennek belső szerkesztője Szabó József, majd hosszú évtizedeken keresztül kiváló segítőtársként Albert Zsuzsa volt. Első adásaiban a műsor az idegen szavak helytelen használatával foglalkozott, később Lőrincze Lajos válaszolt a hallgatók nyelvészeti kérdéseire, vasárnap reggelenként öt percben. A *Beszélni nehéz!*-zel együtt ezt a sorozatot is én vettem át végül Albert Zsuzsától.

A nyelvi ismeretterjesztő műsorok közül a legmerészebb és legizgalmasabb a Balázs Géza szerkesztette *Tetten ért szavak* volt, azaz van, mert egyedül ez a műsor élte túl a sok korszakváltást. A minden hétköznap öt percben jelentkező adás a nyelvművelést ellenző nyelvészek legnagyobb bosszúságára meghonosította a rádióban a szórakoztató, kifejezetten derűs nyelvművelést. Azt a fajtát, amelyiknek senki nem tud ellenállni. „A nyelvi humor a jó stílus egyik ismérve" – állítja Balázs Géza, aki bort prédikál, és bort is iszik, vagyis maga is következetesen képviseli azt az üde, a fiatalságot is a műsorához vonzó stílust, amelynek segítségével bármit „eladhat" a hallgatónak, a legszárazabb nyelvi problémát is. A sok apró rovatban teret kaptak a nyelvész kollégák, a könyvújdonságok, az ifjúság nyelvi problémái, a digitális „szép új világ".

Az *Értsünk szót!* című nyelvi magazin még az ezredforduló előtt, Juhász Judit alelnök kezdeményezésére indult. Társszerkesztője Grétsy László, rádiós szerkesztője Rékai Gábor volt. Az alapvetően nyelvművelő célzatú műsor igen változatos megszólalókkal (a hazai nyelvészek többségével) töltötte meg a hetenként 30 perc körüli időtartamot. A témák kiválasztásában sokszor támaszkodott a Tinta Könyvkiadó termékeire. Nyelvpolitikával alig, a magyar nyelvtudomány szinte teljes spektrumát átfogó nagyon változatos tematikával viszont alaposan és sokrétűen foglalkozott. „Hangszerelte" a különféle cikkeket, könyveket, gyűjteményeket, lexikonokat. Külön érdekes színfoltja volt a hazai rádiózásnak, hogy havonta kétszer Grétsy László élő adásban válaszolt a legkülönfélébb hallgatói (etimológiai, helyesírási, tájnyelvi, jelentéstani stb.) kérdésekre. A műsor majdnem 15 évet élt, különösebb visszhang nélkül múlt ki.

Megemlítem még a rádióban is jelentkező magyar nyelv hetét. Gondolata a TIT budapesti magyar nyelvi és irodalmi szakosztályában született meg 1967-ben. Sok éven keresztül a rádió is csatlakozott ehhez az eseménysorozathoz, számos ma már kultúrtörténeti értékkel bíró adást bocsátva útjára. Az *Édes anyanyelvünk* több mint ötven évig formálta a köznyelvet (1952–2008). A *Magyarán szólva* harminc esztendő után *Értsünk szót!* címmel folytatódott szinte a mai napig, a *Beszélni nehéz!* negyedszázadig buzdította választékos kifejezésre a hallgatót, a *Tetten ért szavak* pályája máig töretlen.

A közszolgálati rádió továbbra is elengedhetetlenül fontosnak tartja az anyanyelv ápolását műsoraiban, ezért is született meg a *Vers napról napra* sorozat gondolata, hiszen Magyarországon a nemzeti létnek az anyanyelv a teste.

Kövesdy Zsuzsa

A szerző a Magyar Rádió Zrt. programszerkesztője, korábban az irodalmi osztály munkatársa, irodalmi és nyelvi műsorok szerkesztője. **(A szerk.)**

Miért érdekes?

Körbejárt Föld

Tíz éve eljutottam Costa Ricába és Guatemalába. Amikor a trópusi őserdőben megpillantottam a hegyből kibomló maja piramisokat, magával ragadott az eltűnt kultúrák világa. A Csendes-óceán partján elkezdtem tűnődni. A következő években – főleg a „napsütötte sávban" – számos régi kultúrát, romvárost jártam be: Mexikóban, Marokkóban, Tunéziában, Egyiptomban, Jordániában, Iránban, Indiában, Burmában, Srí Lankán, Kambodzsában, Vietnamban... Végigutaztam az „olajországokat", fölmentem Nepálba is. 2014-ben a másik irányból – 16 ezer kilométeres repülőúttal – jutottam el a Csendes-óceán közepére, Mikronéziába, Óceánia Velencéjének fölfedezésére. Körbejártam a Földet.

Összeomlás

Célom nem a kilométerek, nem a bejárt országok számának gyarapítása, nem az utakkal való dicsekvés. Antropológusként a nagy kultúrák összeomlása izgat. Nemcsak az eltűnt és a romvárosok, hanem az, hogy az emlékük milyen gyorsan homályosult el. Az emberiség gyorsan felejt. Szinte valamennyi magasra jutott kultúra örökéletűnek hitte magát, azután viszonylag gyorsan föladta: összeomlott. Föltűnt, hogy a nagy összeomlásokat rendszerint irracionális cselekvés előzte meg. Leginkább a „halmozás": józan ésszel nem érthető építkezésekbe fogtak bele. Miért faragtak tucatszám a völgyfalakba a jordániai Petrában és környékén katedrális nagyságú síremlékeket? Miért halmozták a burmai Bagan-fennsíkon sztúpák ezreit? Vagy a közép-amerikai maják piramisaikat? Hogyan lehetett a kambodzsai Angkor az akkori világ legfejlettebb építészeti kultúrája? És nemcsak Angkor, de további városállamok, pl. Koh-Ker? Miért épült egy kőváros Óceánia közepén – amikor ma is alig laknak az emberek kőházakban? Ilyesféle kérdésekre kerestem a választ. Az említett kultúrák főleg a trópusi övezetben jöttek létre. Óriási népességkoncentrációval. Brutális természetátalakítással. Erdőirtással, csatornaépítéssel. A „semmiből" bukkantak fel, és gyorsan elenyésztek. Maradékaik elhagyták az építészeti csodákat, amelyeket behordott a homok, benőtt az őserdő. Az összeomlás fő oka többnyire a természet–ember és az ember–ember közötti harmónia megbomlása volt. Az óriási társadalmi különbségek. Az „isteni" uralkodó és az alávetett tömegek. Az emberáldozatok, sőt a kannibalizmus. És persze a háborúk, hódítások. Az összeomlást gyors felejtés követte. Mi is az egész Dunántúlon egy korábbi nagy, virágzó európai kultúra romjain élünk. „Minden ország támasza, talpköve / A tiszta erkölcs, melly ha megvész: / Róma ledűl, s rabigába görbed". Berzsenyinek ezek a sorai és Petronius Satyriconjának képei jutottak eszembe egy tunéziai all-inclusive hotel hedonista világát látva.

Az összeomló kultúrák magukkal rántják a nyelveket is. A latin a korabeli világ lingua francája (összekötő nyelve) volt. Szerepe mára visszaszorult a történeti és szakrális hagyományba. Az egyiptomi nyelv „feloldódott". A maját csak kuriózumként beszélik – helyén a spanyol használatos. Indiában sok száz nyelvet ismernek, több tucatot használnak, de a mai indiai televízióban egy vegyes hindi-angolt beszélnek. A Fülöp-szigetekiben vegyes tagalog-angolt. Az óceániai térség nyelvei – itt van a legnagyobb gazdagsága az emberi nyelveknek – máig csak kérdéseket vetnek fel. Ma a világon mindenütt el lehet igazodni egy egyszerűsített, leginkább pidzsinnek nevezhető angollal. Ez korunk lingua francája. Egyes turisták számára marad a mutogatás, és a „hő", s ezzel is megértetik magukat. Franciával, némettel, orosszal próbálkozni sem érdemes. Viszont szinte egész Amerikában lehet valamit kezdeni a spanyollal.

Nem láttak még fehér embert...

Ahol ritkán látnak idegent, ott csodálkozással fogadják, esetleg le is fotózzák. Iránban mindenhol megkérdezik: mit gondolunk róluk. Vietnamban, a Fülöp-szigeteken közös fotót kérhetnek a turistától. „Nem láttak még fehér embert." A repülőtereken mindenütt a taxismaffia fogad (Magyarországon is). Sok helyen ajánlkoznak idegenvezetőnek – kétséges, hogy mi lesz a vége. A kéregetés, árusítás rituáléját érdemes kiismerni. Arab országokban és Ázsiában nagyfokú a segítőkészség. Ha problémája van a külföldinek, hamar egy egész csapat támad körülötte. A segítségnyújtás általános. Srí Lankán a helyi buszok kalauzai szinte minden esetben elvittek a következő buszhoz. Indiában nincsenek tekintettel a külföldire, átverik, és mindig pénzt követelnek. A sorbanállásnál félretolják. Ha ellenállunk, nem történik felháborodás. Az erőszakos győz. Thaiföldön, Burmában a vendéglőben ajándékot adtak búcsúzáskor. Igaz a közhely: Thaiföld a mosoly országa. A legelső pillanattól az utolsóig. A thaiföldiek sajátos meghajlása, mosolya mindenkit magával ragad. India után Nepál maga a csoda: itt is mosoly és kedély. A repülőtéren tumultus a pénzváltónál. Odaszól egy nyugati fiatalember: „Itt nem kell idegeskedni, Nepálban vagyunk".

Megtapasztaltam, hogy az élet sokféle, s hogy a legtöbb helyen jóval nagyobb a szegénység, mint nálunk. De több az öröm is. Hogy Ázsiában a gyerekek mindenhol örömmel mennek egyenruhában az iskolába. Hogy keletebbre a vallás (hinduizmus, buddhizmus) mennyire átszövi a mindennapokat. De még a katolicizmus is: például Srí Lankán, a „kis Rómában" (Negombó) vagy az egész Fülöp-szigeteken. A templomok hajnaltól késő estig nyitva, énektől hangosak. Vasárnap mozdulni sem lehet bennük.

Az emberiség nem tanul

Szomorú, de az egykori összeomló kultúrák előjeleit ma is föl lehet fedezni. Részben itthon, Európában, de fokozottan a gyorsan felfutó, gyarapodó „olajországokban". Dubaj egyszerűen riasztó, de már követi Doha (Katar) is. A Yucatán-félszigetet sablonos, riasztó tömegturista-központtá tette Mexikó. Demográfiai „bombán" ül India, kisebb mértékben a Fülöp-szigetek – de egész Ázsiáról elmondható, hogy a lakosság átlagéletkora 30 év alatt van. A velünk élő középkor bukkan fel emberközelien Nepálban, és ijesztően Indiában, különösen Varanasziban, a holtak városában. A Gangesz partján folyamatosan égetik a halottakat. A Gangesz halott folyó. Egy hajós szerint a Csendes-óceán is az, bár én nem tapasztaltam. A Fülöp-szigeteken megdöbbentenek az óriási társadalmi ellentétek. A 40 emeletes luxusfelhőkarcoló tövében bűzös szennyvízcsatorna. Minden parkban laknak. A Maldív-szigetek fővárosában, a néhány óra alatt gyalog bejárható Malében az autóközlekedés miatt mozdulni sem lehet. Egyes rétegek gyors meggazdagodásának szimbóluma a full-extrás terepjáró, például az „olajországokban", Laoszban, a Fülöp-szigeteken.

Az élet sokféle. Az emberiség mindig dölyfös volt, s túlzottan bízott magában. A felfutás, a halmozás, a demográfiai sűrűsödés, egyfajta kulturális-nyelvi barbarizmus ma is intő jel. Ezek eddig összeomlásokhoz vezettek... „Élhető", „lassú" világot alig tapasztaltam. Costa Ricában nincs hadsereg, és mivel egyetlen kincsük a burjánzó természet, visszafogott a fejlesztés. Nepálban talán a megközelítési nehézségek konzerválták a középkort. Ománban – bár gazdagság van – a hagyomány nem látszik elveszni. Iránt talán a hosszú bojkott tette befelé fordulóvá, lassúvá. Laosz is visszafogott, kicsit üres országnak tűnt – Luang Prabang egyenesen „ázsiai Svájcnak", melynek titkát talán politológiai nonszensznek tűnő államformája adja: buddhista, kapitalista szocializmus. S ott van az ősi, rejtett világából hirtelen kiemelt és függetlenséget kapott Mikronézia, amely láthatóan tervek, elképzelések nélkül vergődik az óceán, az örök semmi közepén. Az is lehet, hogy az övék, no meg a visszafogott, lassú életre beállt országoké lesz a jövő. Mert mindenki, aki rohan, aki halmoz, egyszer csak összeomlik.

Balázs Géza

Részlet a szerző készülő könyvéből. **(A szerk.)**

A Magyar Nyelvtudományi Társaság és a tudományos ismeretterjesztés

A Magyar Nyelvtudományi Társaság hamarosan (2014-ben) fennállásának száztizedik évfordulóját ünnepli. A száztíz évről tíz percben beszélni szinte lehetetlen feladat, még akkor is, ha szervezetünk gazdag tevékenységének csupán egy részéről, a tudományos ismeretterjesztésről van szó. Ha bárkinek hiányérzete maradna e rövid áttekintés nyomán, azzal menthetem magam, hogy készül egy monográfia a Társaság történetéről, Szathmári István professzor úrnak, egyik alelnökünknek a tollából. A könyv foglalkozik majd a szervezet céljaival és tevékenységi formáival, korszakról korszakra haladva.

A változó elemek, motívumok ellenére a kezdet és a jelen között van egy lényeges egyezés: a közérdekűség, illetve közhasznúság. Már az alapító dokumentum is jelzi, hogy a Társaság szélesre tárja kapuját a csatlakozni kívánók előtt. Folyóiratunk, a Magyar Nyelv is ennek a célnak a szolgálatában áll. Az első évfolyam végén (1905: 499) többek között a következő programadó gondolatokat olvashatjuk Szily Kálmántól, a Társaság első elnökétől és a folyóirat alapító szerkesztőjétől: „Meg akarjuk a művelt közönséggel ismertetni a magyar nyelvtudomány fontosabb eredményeit, mind a nyelvtörténet, jelentéstan és szófejtés, mind a hang- és mondattan terén; lehetőleg magyar példákon be akarjuk vezetni a nyelvészeti kutatások megbízható módszereibe; le akarjuk szoktatni a nálunk még oly gyakori délibábos nyelvészkedésről s rá akarjuk szoktatni a nyelvtények helyes felfogására." Ezek a célok ma is helytállóak. A Magyar Nyelv nem feledkezik meg a „művelt közönségről" sem: terjedelmesebb tanulmányain kívül mindig kínál izgalmas és tanulságos cikkeket, írásokat a következő rovataiban: Kisebb közlemények, Szó- és szólásmagyarázatok, Élő nyelv, Nyelvművelés, Tudománytörténet, Különfélék, Szemle, Társasági ügyek, Nyelvtörténeti adatok. A Levélszekrényben laikusok is megszólalnak: kérdéseket tesznek fel, érdekes megfigyeléseket osztanak meg az olvasókkal.

Társaságunknak a Magyar Nyelven kívül még két folyóirata működik: a Névtani Értesítő, amely a névtani tagozat, valamint az Anyanyelv-pedagógia, amely a magyartanári tagozat gondozásában jelenik meg (ez utóbbi folyóirat az interneten, elektronikus formában). A Névtani Értesítő 1979 óta jelenik meg, tehát „felnőtt korúnak" tekinthető, az Anyanyelv-pedagógia most ünnepelte ötödik születésnapját.

Szervezetünk könyvkiadó tevékenységet is folytat. A legnagyobb múltja A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai című sorozatunknak van. Jelenleg a 238. számnál tartunk, amely egy emlékkonferencia előadásait tartalmazza Benkő Loránd emlékezete címmel (szerk. Juhász Dezső és Kiss Jenő, Bp., 2012).

Benkő tanár úrról azért is meg kell emlékeznünk, mivel nemcsak a „magas tudományt" művelte, hanem többször megszólította a kortárs értelmiséget is mint olyan társadalmi réteget, amelynek kiemelt szerepe van az anyanyelv ápolásában. Idevágó gondolatait külön kötetben is közzétette Nemzet és anyanyelve címmel (Osiris Kiadó, 1999). Közéleti és tudományos ismeretterjesztő elkötelezettségét az is mutatja, hogy számos akadémiai és egyetemi elfoglaltsága mellett elvállalta és lelkiismeretesen ellátta a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöki tisztét is.

A Társaság sorozatában jelentek meg olyan kiadványok is, amelyek egy-egy vidék, tájegység nyelvi kincseit mentik át az utókorra. Csak tallózásszerűen említek néhány címet: Tóth Imre: Ipoly menti palóc tájszótár (176. sz., 1987), Gálffy Mózes – Márton Gyula – Szabó T. Attila szerk.: A moldvai csángó nyelvjárás atlasza I–II. (193. sz., 1991), Sajtos József: Sárvíz menti nyelvatlasz (220. sz., 2004), Király Lajos: Somogy–zalai nyelvatlasz (223. sz., 2005). Tekintettel a Társaság szerény anyagi lehetőségeire, szívesen vállaljuk a társkiadói szerepet is. Így jelentek meg például az előzőekhez hasonló kiadványok sorozaton kívül az élőnyelvi gyűjtések közzétételére: Juhász Dezső – Murádin László szerk.: A romániai magyar nyelvjárások atlasza I–XI. (a Pharma Press Kiadóval közösen, 1995–2010), Márton Gyula gyűjtését szerk. Hegedűs Attila: Szilágysági nyelvatlasz (a Pázmány Péter Katolikus Egyetemmel közösen, 2000), Mazurka Károly gyűjtését szerk. N. Fodor János: Szuhogyi palóc tájszótár (a Tinta Kiadóval közösen, 2008). Most már nem kell attól tartani, mint a Ceauşescu-érában, hogy határon túli népnyelvi gyűjtések Magyarországra juttatásáért és kiadásáért retorziók érik a szerzőket, így mindenféle aggály nélkül vállaljuk szakszerűen elkészített, értékes kéziratos adattárak és feldolgozások közzétételét, ha a kiadás pénzügyi fedezetét sikerül előteremteni. A legsikeresebb gyűjtő- és feldolgozó munkát végző tagokat a Társaság évente Csűry Bálint-emlékéremmel jutalmazza.

Visszatérve a Nyelvtudományi Társaság sokoldalú tevékenységi formáihoz: folyamatosan tartunk nyilvános tudományos előadásokat, az ELTE BTK Múzeum körúti épületében szinte minden kedden vannak felolvasó ülések. Ezeket mindig egy-egy szakosztály rendezi (jelenleg a következő szakosztályaink működnek: magyar nyelvi, idegen nyelvi, finnugor, általános nyelvészeti). Újabban rendszeresítettük a kerekasztal-megbeszéléseket, amelyek egy-egy tudományterület képviselőinek részvételével zajlanak. Mindezekről híradás olvasható társaságunk honlapján: www.mnyt.hu. Itt a szervezeti felépítésről, kiadványainkról, folyóiratainkról és egyéb hasznos tudnivalókról is tájékozódni lehet.

A Nyelvtudományi Társaság kiveszi a részét a konferenciák és szimpóziumok szervezéséből is, nemcsak a fővárosban, hanem vidéken, helyi csoportjainktól támogatva is. (Az érdeklődők számára részletes tájékoztatást nyújtanak a közgyűléseken elhangzó éves főtitkári beszámolók, amelyeknek szövegét teljes terjedelmében közli a Magyar Nyelv.)

Végezetül hadd hívjam még fel a figyelmet a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és folyóiratainak egy sajátos elkötelezettségére, a tudományos nyitottságra és a tudományköziségre. Szívesen meghirdetünk olyan előadásokat, konferenciákat, illetve szívesen közlünk olyan tanulmányokat, amelyek ezt a szellemiséget közvetítik, legyenek azok elméleti vagy alkalmazott tudományos indíttatásúak. Erre ösztönöznek bennünket a Társaság indulásának körülményei és a jelen kihívásai is. A 20. század hajnalán az alapító tagok között nemcsak nyelvészek, hanem jeles történészek, néprajzkutatók és irodalmárok is voltak. Még a természettudományok művelőivel is volt eleven kapcsolat a terminológiai és a tudománytörténeti kutatásokon keresztül. Ékes bizonyság erre, hogy Társaságunk első elnöke az a Szily Kálmán volt, aki kémikusként lett a Magyar Tudományos Akadémia tagja, majd főtitkára.

A szaknyelvi terminológia kutatása és gondozása ma is az egyik legaktuálisabb alkalmazott nyelvészeti, nyelvstratégiai feladat, amely nem maradhat meg a nyelvtudomány hatókörén belül: szükség van minden szakterület kutatóinak és művelőinek hatékony közreműködésére. A sokoldalú szükségletet és érdeklődést jelzi néhány szakfolyóirat megindulása is, pl. Magyar Terminológia (2007-től), Magyar Orvosi Nyelv (2001-től). Nagy öröm számomra, hogy A Magyar Nyelv Napja 2013-i díszünnepségén a Lőrincze Lajos-díjat épp Bősze Péter, az utóbbi folyóirat főszerkesztője és Kiss Jenő, Társaságunk elnöke kapta meg. Mindkettőjüknek szívből gratulálok, és további sok sikert kívánok – nyelvi ismeretterjesztő munkájukban is!

Juhász Dezső

Elhangzott a Magyar Nyelv Napja országos rendezvényén 2013. november 13-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

„Félreértett” idegen szavak

Az idegen szavak olykori elvétését, összetévesztését gyakran az alaki hasonlóság okozza, mint ebben a sajtónyelvi példában: „a közepesnél hajszálnyit is érdekesebb könyveket és életutakat is színpadra *adoptálták* már a város több mint 120 színházának valamelyikében”. Az *adoptál* jelentése ’örökbe fogad’, amiről itt szó sincs. A könyveket és életutakat valójában színpadra *adaptálták*, vagyis alkalmazták.

Máskor a szótévesztés hátterében a jelentés tisztázatlansága áll. Néhány évvel ezelőtt ezt hallottam a Bartók rádió műsorvezetőjétől: „Az idén ünnepeljük államalapító István királyunk fia, Imre herceg születésének *centenáriumát*”. Nem tételezem fel az illetőről, hogy ne tudná: a *centenárium* százéves évfordulót jelent, amire pedig ő gondolt, az a *millennium* (ezeréves évforduló). A figyelmetlenségen kívül a hibát az is magyarázza, hogy a *centenárium* a pongyola beszédben általában ’évforduló’ jelentésben is előfordul, s eközben eredeti ’százéves évforduló’ jelentése fokozatosan elhomályosodik.

Némelyik jelentéstévesztést már szinte jelentésváltozásnak tekinthetjük. Ebben a cikkben csak két ilyennek a bemutatására van terünk: a *bombasztikus* és a *virulens* szavakéra. Mind a kettő „klasszikus” a maga nemében, mert újabb jelentésben való használatukat évek óta szapulják a laikus és a szakmabeli nyelvművelők. Ennek ellenére ezek a helytelennek minősített jelentések makacsul ismétlődnek, olyannyira, hogy már a szótárakban is helyet követelnek maguknak.

A *bombasztikus* melléknév jelentése értelmező szótáraink szerint ’fellengzős, dagályos, túldíszített, üres’, például *bombasztikus szavak, beszéd, szónoklat, stílus*. De az alábbi mondatban, amelyet egy bulvárlap hasábjairól másolok ide, mintha nem erről lenne szó: „Madonna […] pénzt és fáradságot nem kímélve feküdt az elmúlt években újra és újra kés alá, hogy külseje *bombasztikus* legyen.” Ebben az értelemben az idegen szónak ezek lehetnének a magyar megfelelői: *elsöprő (erejű), ellenállhatatlan*. Az újabb jelentés kialakulásának az lehetett az oka, hogy a *bombasztikus* szót a laikus nyelvhasználók kapcsolatba hozták ezekkel a bizalmas, szlenges kifejezésekkel: *bomba csinos, bomba jó alakú, bomba jó nő*, röviden *bomba nő*. Ahogy van *bomba jó ötlet*, illetve *bomba ötlet* is. Mindezekben a *bomba* fokozó értelmű, nyomósító elem: ’nagyon nagy (mértékű), óriási, rettentő’. Egy idő óta a világhálót valósággal ellepik az ilyen címek: *Ígéretes Kampány,* ***Bombasztikus*** *Bemutató!;* ***Bombasztikus*** *hajrával nyert az Arsenal; Robi Carlos is besírna a* ***bombasztikus*** *40 méteres szabadrúgásgóltól.* Ez utóbbi mondat magyarázatául nem sportrajongó olvasóimnak el kell mondanom, hogy Robi [= Roberto] Carlos brazil labdarúgó fő erőssége kiváló rúgótechnikája, hatalmas lövőereje. Ezért *besírna* (ómagyar nyelven: *sírva fakadna*), ha meglátná az egyiptomi Mohamed Al Adham jó negyven méterről szerzett szabadrúgásgólját.

Ha egyelőre ritkábban is, használják ezt a divatos szót a kulturális élet eseményeivel kapcsolatban is: *Ötven esztendő – jubilál az egykor* ***bombasztikus*** *Pécsi Balett* (cím az interneten). Ehhez azonban már hozzászólás („komment”) is jött (helyesírását egy kissé megfésültem): *Jó lett volna, ha az újságíró meg a szerkesztők is utánanéztek volna a „bombasztikus” jelentésének, mert sok mindent lehetne a Pécsi Balettre mondani, de azt nem, hogy „fellengős, üres, nagyhangú, dagályos” lenne (ez ugyanis a „bombasztikus” magyar jelentése). Gondolom, a cikkíró azt szerette volna kifejezni, hogy az említett együttes kiváló, egyedülálló volt a kezdet kezdetén…* Ez azt mutatja, hogy a közvélemény még nem vette egészen tudomásul a szó jelentésének megváltozását, pontosabban kibővülését. De A magyar nyelv nagyszótárának 4. kötete már feltünteti ezt a jelentést is: ’átütő erejű, nagy hatást kiváltó’, igaz, hogy fenntartásait is jelezve a *(sajtó)* stílusminősítéssel. Egyik példája így hangzik: „[a pártelnök] *bombasztikus* támadásokra ragadtatja magát” (Magyar Hírlap, 1997). Ezek a támadások tehát *erősek, hatásosak* voltak, egyben azonban talán *fellengzősek, kulisszahasogatók* is. Vagyis logikus az átmenet a régebbi és az újabb jelentés között. Ennek ellenére a magyar megfelelőket stílusosabbaknak tartom, már csak egyértelműségük miatt is.

De térjünk át a másik „félreértett” idegen szóra, a *virulens*re! Kezdjük mindjárt egy példával. Ezt hallottam a Kossuth rádió vallási műsorában: „A magyar ajkú görögkatolikusság *virulensen* létezik”. Ha szigorú akarnék lenni, azt kellene mondanom, hogy ez jelentéstévesztés volt, minthogy a *virulens* a szótár szerint ezt jelenti: „Betegség előidézésére, fertőzésre képes”, ennek alapján *fertőző, ártalmas, káros*. De vegyük észre, hogy a jelentésmegadás előtt ott van az *Orvos* [= orvosi, orvostudományi] stílusminősítés is. Tehát szavunk az orvosi gyakorlatban jelenti ezt. Számos példát nyújt erre a világháló is: *Egy újfajta,* ***igen virulens macskabetegség*** *jelent meg az Egyesült Államokban; Genetikai módszerekkel igazolták, hogy a* ***virulens tbc-törzsek*** *sorozatos táptalajpasszázsuk során nemcsak attenuálódnak, hanem a jól immunizáló vakcinához szükséges génjeik egy részét is elvesztik*. A rádióműsorban azonban nem betegségről, kórokozókról esett szó, hanem, épp ellenkezőleg, egy vallási közösség életerejéről.

Hogyan tehetett szert a *virulens* melléknév erre a szinte ellentétes másik jelentésére? Minden bizonnyal úgy, hogy a *virul, viruló* szavak hatása alá került, ahogyan erre már a Nyelvművelő kézikönyv második kötetének alapos cikke (néhai mesterem, Kovalovszky Miklós munkája) is rámutat. A mai nyelvhasználatból is idézhetünk példákat erre a jelenségre: ***Virulens plázák,*** *eltűnő szép közterek;* ***Virulens új gazdaság*** (címek az internetről); *A* ***virulens öregasszony*** *mintapéldánya az én nagymamám volt.* [...] *Időtlen idők óta egyedül csinált mindent* (ugyanonnan). A *virulens* ezekben már nem ’fertőzőképes, veszélyes, káros’, hanem ’életképes, virgonc, életrevaló’. Hiba volna ez, aminek a Magyar értelmező kéziszótár második kiadása minősíti (ennek a szótárnak egyik szerkesztője és általános lektora voltam): „Helytelen haszn[álatban]: viruló, életképes”. Ma már, tíz év elteltével, óvatosabban foglalnék állást. Hiszen van közös elem is a két jelentés között, az ’aktív, dinamikus, lendületesen előrenyomuló’. Az újabb jelentést az Osiris Kiadó idegenszó-szótára (2007) már fel is vette 3. jelentésként. Ideje volna tehát, hogy a Nyelvművelő kézikönyv és a Nyelvművelő kéziszótár elmarasztaló véleményén egy kissé enyhítsünk.

Egyvalami azonban ellene szól a *virulens* jelentésbővülésének. Ez pedig az általa okozott félreértési lehetőség. Befejezésül hadd utaljak az Élet és Irodalom hasábjain jó néhány éve zajlott polémiára, amely akörül folyt, hogy az új Nemzeti Színház „időtállóan hirdeti majd egy *virulens korszak* erejét”. A vita résztvevői abban nem tudtak egyetértésre jutni, hogy egy ilyen korszak ’életerős’ vagy ’fertőző, bomlasztó’. Ebben most nem kívánok állást foglalni, de zavarónak tartom, ha egy szónak egyszerre, egy időben két lényegében ellentétes értelme van. Még akkor is, ha az egyik inkább a szaknyelvben (az orvosi nyelvben), a másik inkább a köznyelvben (a publicisztikában) honos. Persze, a nyelv idővel megoldja az ilyen konfliktusokat, például az *ural* ige ’urának vall, tekint’ jelentésének elavulásával, illetve az ’uralkodik rajta’ jelentés általánossá válásával. Ez is bizonyítja anyanyelvünk (és minden élő nyelv) *virulens* életerejét.

Kemény Gábor

13 793 kérdés – 13 793 válasz

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda nyolc éve

Írásom címének napról napra változnia kellene, hiszen a Manyszi (Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda) nyelvi tanácsadásához érkezett kérdések és az azokra adott válaszok száma napról napra nő. A 13 793 kérdés és a 13 793 válasz 2014. február 16-ára érvényes.

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda 2006 januárjában alakult meg. A hétéves civil, szakmai kezdeményezésű szervezetnek jelenleg 34 munkatársa van. Elsősorban nyelvészekből áll, köztük egy Prima Primissima díjas és egy Junior Prima díjas. Ugyanakkor sok fiatal doktorandusz, magyartanár, valamint szakfordító, irodalomtörténész, költő, filmesztéta, pszichológus és közgazdász is megtalálható a soraiban. Az Iroda az Angliában létrehozott Plain English Campaign (Közérthetően angolul) mintájára jött létre. Küldetésnyilatkozatában a lakosságnak szóló szövegek közérthetővé, világossá tétele, illetve a helyes beszéd és a helyesírás szolgálata szerepel. Legnépszerűbb szolgáltatása az ingyenes nyelvi gyorsszolgálat. Az interneten feltett nyelvhasználati, nyelvhelyességi és főleg helyesírási kérdésekre (átlagban napi 10 kérdés) a heti ügyeletes 24 órán belül válaszol. Sok esetben olyan probléma vetődik fel, amelyre még nincs elfogadott szabály, tehát szakmai állásfoglalásra, precedens értékű döntésekre kényszerülnek a tanácsadók. Ugyanakkor nemegyszer alapos kutatómunkára és a munkatársak közötti vitára, megbeszélésre is szükség van.

A nyelvi tanácsadás olyan alkalmazott nyelvészeti terület, melyet a tudatos nyelvhasználók érdeklődése, igénye tart fenn. Összetett céllal és feladattal bír: szakszerű választ ad a nyelvhasználókban felvetődő kérdésekre, segíti a nyelvhasználók állásfoglalását új keletű nyelvi jelenségek használatában, alkalmazásában, véleményez, értékel és értelmez már elkészült szövegeket, támogatja a különböző nyelvi produktumok megalkotását. A nyelvtudomány számos területével közvetlen (nyelvművelés, helyesírás), más részeivel (pl. stilisztika, lexikográfia, nyelvtörténet, etimológia) közvetett kapcsolatban áll.

A kérdezők többsége igen-nem feleletet vár, azaz egyértelmű döntéseket. Ez a helyesírási kérdések esetében nagyrészt teljesíthető, a nyelvhasználatiakéban azonban nem mindig. Igyekeznek árnyalt választ adni, nem fekete-fehérben láttatni a nyelvi világot. Bár tudják, hogy ez nem mindig elégíti ki a kérdezőket.

Mivel a kérdéseket és a feleleteket elmenti (rögzíti) a honlap (a kérdezők neve és ímélcíme adatvédelmi okból a válasz után automatikusan törlődik), így egy olyan nyilvános adatbázis épül, amely az írás címében megjelölt számú, folyamatosan bővülő, szerkesztett szócikkből álló, kereshető, böngészhető „kincsestár". Kitűnő forrás akár a mindennapi nyelvhasználónak, akár a kutatómunkát végző főiskolásnak, egyetemistának, nyelvésznek. Az adattár elgondolkodtató információt szolgáltat jelen nyelvállapotunkról, illetve a közönséget foglalkoztató nyelvi kérdésekről. Ezzel a lehetőséggel élt a Nyíregyházi Főiskola egyik magyar alapszakos hallgatója, Budai Csilla, és 2013. június 30-tól visszamenőleg egy ezer darabból álló kérdésblokkot tanulmányozott és kategorizált. Összességében a helyesírási kérdések száma 727, a nyelvhelyességieké 163 (egyeztetés, idegen szavak magyar megfelelője, a határozott névelő használata, szórend, tagadás, toldalékolás), az egyéb kategóriában pedig 110 kérdés érkezett (betűrend, etimológia, egy szó jelentése, mondatelemzés, stílusárnyalat).

Az első öt, legtöbb kérdést tartalmazó kategóriát a következő oszlopdiagram mutatja.

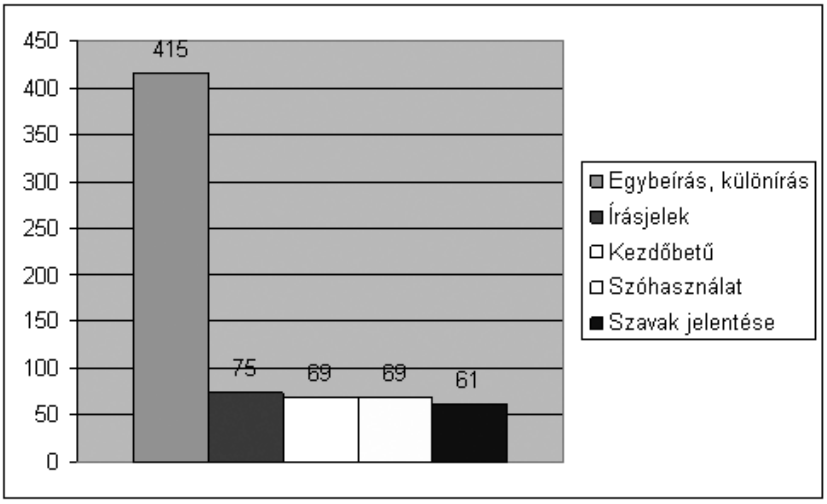

Végezetül idézzük a szakdolgozatíró zárszavát: „Örömteli volt a dolgozat elkészítése, hiszen kérdésről kérdésre, válaszról válaszra haladva egy helyesírási, nyelvhelyességi »gyorstalpalóban« részesülhettem, s megismerhettem a mai nyelvhasználók érdeklődési körét, aggályait, ötleteit, véleményét, sőt én magam is kedvet kaptam a tanácsadói tevékenységhez. De legalábbis ahhoz, hogy néhány hónap vagy év múlva egy általam összeállított kérdőívvel kiegészítve egy bővebb célcsoport közreműködésével megismételjem a vizsgálatot."

Minya Károly

Felhasznált irodalom:

Bogár Zsolt: Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda: Szemben a halandzsával. Magyar Narancs, 2007. (XIX. évf.) 16. sz. 28–29.

Budai Csilla: Anyanyelvi érdeklődés és tudatosság a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodához érkezett kérdések alapján. Kézirat.

Heltainé Nagy Erzsébet: Nyelvhasználati minősítések, a helyes-helytelen a tanácsadói gyakorlatban. Magyar Nyelvőr, 2012. (136. évf.) 4. sz. 394–407.

Honlap: www.e-nyelv.hu

Hogyhíjják

Soha nem tudjuk meg, hogy pontosan miről van itt szó, pedig a XX. század egyik költőzsenije, Weöres Sándor írta:

„Adjonisten szomszédasszony!
Hová megy a szomszédasszony?”
„Hát ide, aztán oda át,
kéne egy kis hogyhíjják.”

A Magyar etüdök 6. darabjában beszélgető két szomszédasszony bizonyára jól megértette egymást, amikor találkoztak – gondolom – a falusi utcán, hiszen nekik megvoltak azok az ismereteik, amelyek alapján tudták, hogy hová és miért igyekszik a szomszédasszony. Csupán találgatni lehet a hajdani népi életmód alapján, amelyet Weöres Sándor annak idején, gyermekkorában Csöngén megismert. Mehetett a szomszédasszony valamelyik házhoz, mert talán nem volt sütnivalója, azaz kovászként használt adaléka a kenyérsütéshez, vagy éppen parazsa hamvadt el, amely a kemence befűtéséhez kellett volna – erről még népdal is van: „Bújj, bújj, itt megyek, / Tüzes lapátot viszek” –, talán egy kanál sóért, vagy csupán beszélgetni:

Juli néni, Kati néni
– letye-petye-lepetye! –
üldögélnek a sarokba,
jár a nyelvük, mint a rokka
– letye-petye-lepetye! –

A következő szövegmondatban a weöresi megoldásnak pontosan az ellenkezője vehető észre. Mindent beleírtak, ami ahhoz szükséges, hogy az olvasó megértse, mi a tényállás:

„A jelentős vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés bűntette és más bűncselekmények miatt X. Y. és társa vádlottak ellen az N. N. Városi Bíróságon folyamatban lévő ügyben a P. Q. Zrt. magánfél által X. Y. vádlott vagyonának zár alá vételére irányuló indítványát a bíróság elutasította.”

Amit a szomszédasszonyoknak szükségtelen volt elmondaniuk, itt nagyon is szükséges. Le is van írva minden körülmény: az N. N. Városi Bíróságon folyamatban van az ügy – X. Y. és társa a vádlottak, akikhez jelentős vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés bűntette és más bűncselekmények fűződnek – a P. Q. Zrt. a vádlott vagyonának zár alá vételét indítványozza – de az indítványt a bíróság elutasította. A bírósági fogalmazvány szinte minden előismeretet bele igyekezik építeni közleményébe, hogy az érthető és félreérthetetlen legyen. A helyzetről ezért mond el mindent, amit csak szükségesnek tart. A mondattani szerkezet persze bonyolultnak látszik, pedig az alapszerkezet egyszerű: *az indítványt a bíróság elutasította.*

Babits Mihály egyik költeménye első szövegmondatának alapja mindössze ennyi: *ötven asszony amforákba vizet töltöget*. A vers (A Danaidák) eredeti költői szövegmondata azonban hatalmas méretű:

„Lenn a csöndes alvilágban, szellőtlen, bús alvilágban, asphodelosok között, hol asphodelos meg se moccan, gyászfa nem bókol galyával, mákvirág szirmát nem ejti, mert a szél ott mélyen alszik, alszik asphodelos-ágyban, mélyen alszik, nem beszél, / hol a tók acéltükörként mozdulatlan elterülnek, pillák könnyen szenderülnek, mert a pillák legyezője, habszövetnek fodrozója sohase jár ott, a szél; / óriási amphorákba, alabastrom amphorákba ötven asszony bűnös asszony karcsu vázát megmerítve, majd merítve, majd ürítve kárhozott bús ötven asszony mindörökre töltöget, / ötven kárhozott bús asszony óriási alabastrom amphorákba mindhiába töltögeti drága nedvét, drága Léthéből merített sohasem elég vizet.”

Aligha kell újra fölsorolnom, hogy Babits mennyi ismeretet zsúfol bele a görög mitológia alvilágáról ebben az egyetlen mondatba, amelyet azután még több hasonló követ. A versben az újra meg újra megjelenő szavak (zenei értelemben is) egyhangúságot hoznak létre. Ez a monotonság az alvilági hangulat egyik velejárója, amelyet a költő ezáltal is megteremt, nem csupán az alvilág leírásával: nincsen szél, aszfodéloszok virágoznak, a tavak vizei nem hullámzanak.

A három szövegrészlet arra tanít, amit a latinok is tudtak már: Quod licet Iovi, non licet bovi. Szívleljük meg: amit céljai elérésére szabad a lírikusnak, azt szabad másnak is, még a hivatalnak is. Csakhogy a Weöres-versek nénikéi a hajdani faluközösségben ugyanazt az életmódot ugyanazzal a (népi) műveltséggel folytatták. Hasonlóképpen: Babits 1910-ben még számíthatott arra, hogy olvasói járatosak ugyanabban a műveltségben, mint ő. A bíróság azonban mindezzel nem számolhat, és nem is számol, ezért hivatali-jogi nyelvezete nemcsak Juli néni és Kati néni, hanem a klasszikus műveltségű olvasó számára is riasztó lehet. Ám gondoljuk meg: lehetne-e költői nyelvhasználatú módon ítéletet hirdetni?

Büky László

A nők dicsérete – nőnap után is...

Hűtlen lennék e címhez, ha az Énekek Énekéből csak félsornyit is idéznék. Kinek-kinek keze ügyében lehet: jól tudja, az Ószövetséget kell felütnie. Szintúgy nem citálok József Attilától. Egy sztorival azonban adóznom kell az egyszeri magyartanár emlékének. Igen, az Ódát tárgyaltuk 4.-ben. (Mai szóval: 12.-ben.) Általában szólt a szerelmes versekről, mondván: A legrégebbiektől Balassin át napjainkig egyre jobban levetkőztették a költők szerelmeiket. Íme, József Attila már eljutott az anatomizálásig. Ekkor megállt, és rövid csönd után ünnepélyesen bejelentette: – Uraim! Elérkeztünk a legkomolyabb szerelmi versig, az Ódáig. De előre figyelmeztetem az urakat, hogy aki nevet, röhög, vihog, vigyorog: kidobom. Senkiben föl ne támadjon aljas ösztöne! Itt nem a korzón vagyunk, édes fiam, hanem az irodalom szent csarnokában...

Mondhatnám ezúttal: No comment. Ám annyit mégis hozzáfűzök: épp ez a tekintélyteli dörgedelem sem nélkülözte azt, ami a továbbiakban idézeteimet összetartja. Vagyis a képiséget. Vagy hogy rímeljen is: a képet és a szépet. Mindazt tehát, ami egy nyelvi cikktől sem lehet idegen. Egyáltalán nem fordultam antológiákhoz. Sorok következnek, amelyek valahogyan jobban megmaradtak emlékezetemben. Nem haladok a költők időrendjében; nem rendszerezek a tekintetben sem, hogy lány, anya, asszony-e a megihlető személy.

Babits Mihály prózai művének a címét hadd mellőzzem. Legyen elég annyi, hogy a formás lábról megjegyzi: „... maga az Úristen esztergályozta.” Erdélyi József öregkori versét könyvtárban illene pontosítanom, de tán minimálisat tévedhetek e mondatában: „Nekem a lányok lába: / viráglétra mennyországba.”

Viszonylag ismertebb lehet az Anyám balladát táncol, legfeljebb a költő nevét tudatosítsuk: Sinka István. Nos, nála találtam ezt: „... gyönyörű lábán víg figurát / eredő táncába ő se vitt, / csak mutatta ringó mozdulattal / halálba járó őseit.”

A kevésbé ismert, pár éve elhunyt katolikus költő, Fazekas Lajos ekképp indítja Anyák című versét: „Erős, szép csípőjüket / értünk ringatták. / Álmuk palotáit / fegyverek dúlták.” Akarattal nem álltam meg az első két sornál. Többről van szó ugyanis, mint afféle finom erotikumról! Önkéntelenül asszociálja a folytatással együtt azt a nagy költeményt, amely, tudjuk, korántsem nő témájú. Mintha rárímelne erre: „Értünk Kúnság mezein / Ért kalászt lengettél...” Konkrét téma dolgában viszont akár melléhelyezhetném Jevtusenko immár klasszikus elégiájának: „Elmennek az anyák...”

Tótfalusy István – nem a nyelvész, hanem egy e néven publikáló költő – hat évtizeddel ezelőtt csoda ügyességgel egyáltalán nem sztahanovista teljesítőként rajzolta meg A hegesztő-leányt. A fény, a szikra, az izzás jelenléte az ő alakját is átsugározza: „... mintha / Anyás szemében lázas kisgyerek / Szempárja égne, lobbadozna vissza.” Valami hasonló köszön vissza jóval később Buda Ferencnél a Kés, virág zárásaképpen: „Szemedben ülnek kisbabák, / fejed fölött megáll a csillag.”

Holczer József

A táblától a tabletig

Tábla szavunkat hallva legtöbbünknek még az iskolai táblák jutnak az eszébe, amelyeket jó esetben nyolc, tizenkét vagy még több éven át láttunk magunk előtt. A mai szerencsések már virtuális táblák előtt ülnek, és ismerik az interaktív tábla fogalmát is. A korábbi nemzedékek tagjai pedig a palatáblával alakítottak ki szorosabb viszonyt, mivel nélkülözhetetlen munkaeszközüket – az írófesszővel együtt – naponta hurcolták magukkal az iskolába. Ennek kései utódát, a könnyű és sokféleképpen hasznosítható filctáblát még egészen az 1960-as évekig használták az első osztályban. Ezek a táblák tulajdonképpen azonos jelentéskörbe tartoznak, de értelmező kéziszótáraink már kilenc, egyre elvontabb jelentését különítik el vizsgált szavunknak. Köztük van mezőgazdasági ('nagyobb, összefüggő megművelt földterület') és földtani vonatkozású ('vízszintes kőzetrétegekből kialakult sík vidék'), illetőleg jogi fogalom ('a rendi országgyűlés egyik testülete', valamint 'felsőbb fokú bíróság').

Tábla szavunk a latin *tabula* átvétele, történeti-etimológiai szótárunk tanúsága szerint első írásos előfordulása az 1400-as évekből való. Hamar beilleszkedett ragozó nyelvünkbe, a 16. században már létezett igei származéka, a *tábláz*, majd a 17. században az ebből továbbképzett *táblázat* főnév. Az eredeti latin változat megmaradt néhány idegen szókapcsolatban. A *tabula rasa* átvitt értelemben az előzmények figyelmen kívül hagyását jelenti, tehát azt, amikor valaki tiszta lappal indul. Jeles személyiség tiszteletére készített ünnepi kötetek élén találjuk a *tabula gratulatoriát*, az ünnepeltet köszöntő személyek névsorát.

A szócsalád következő tagja, a *tabella* is nagy múltra tekinthet vissza a magyarban. Első előfordulása a 18. század elejére tehető. Szintén többjelentésű szó: író- és számolótáblát, jegyzetfüzetet, okmányt és ügyiratot egyaránt jelentett, manapság főleg a sportnyelvben halljuk a *bajnoki tabella* kifejezésben. Újabb példánk, a *tabletta* is kicsinyítő képzős alakulat. Nyelvünkben alig egy évszázados, az első világháború idején jelent meg. Német közvetítéssel érkezett hozzánk a franciából. A négyszögletes alakúra préselt gyógyszerkészítményeket ezzel a szóval különböztették meg a kerek *labdacs*októl, a *pirulák*tól.

Közvetlenül a francia nyelvből vettük át a *tablót* még a 18. század végén. Közkeletű jelentése az *érettségi tabló* szókapcsolatból ismert, ezen kívül több szaknyelvi fogalmat takar, mint amilyen a sokszereplős színpadi jelenet, élőkép, illetőleg a regényekben a sok szereplőt részletesen bemutató mozgalmas leírás.

Következzék a legfrissebb fejlemény, a *tablet.* A mai világnyelv központi szerepe miatt szinte törvényszerű, hogy az angolból került hozzánk. „Magyar" megfelelője az igen találó *táblagép*, de használják betűejtéssel magyarosan [tablet] és elvétve angolos ejtésmóddal, [teblit] formában is. A *magyar* jelző az imént azért került idézőjelbe, mert – mint az eddigiekből láttuk – a *tábla* nemzetközi szó, amely több európai nyelvben igen hasonló formában él. Érdekességképpen: az összetétel utótagja sem „magyar", pontosabban: nem ősi, finnugor eredetű elem, hanem bajor-osztrák átvétel (*Göppel – gépely – gép*). Szakszerűen fogalmazva tehát az összetétel mindkét tagja jövevényszó, azaz idegen nyelvből származó, de mára megmagyarosodott alak. A teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy az angol *tablet* jelentéstapadásos rövidülés a *tablet PC* (personal computer, azaz személyi számítógép) kifejezésből. Jelentéstanilag az új fogalmak megnevezésekor oly gyakori, alaki hasonlóságon alapuló névátvitellel, köznyelvi metaforával állunk szemben.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy elég könnyen meg tudjuk határozni, mikortól is használjuk a *táblagép – tablet* szavakat. A történeti-etimológiai szótárak az első írásos előfordulást, pontosabban az első ismert írásos előfordulást veszik alapul, ez azonban régi szavak esetében nem mindig tükrözi a valóságot, azaz a szó első felbukkanását és tényleges használatát. Az új szó megjelenésével egyidejű adatolás révén már elkerülhetjük ezt a buktatót. Ahogy azt jogosan feltételezzük, egészen új eszköz megnevezéséről beszélhetünk: éppen négy évvel ezelőtt, 2010 elején jelent meg kiskereskedelmi forgalomban az első táblagép, és azóta vált közhasználatúvá maga a szó is. De nem akkor keletkezett: a fejlesztések idején a sajtó már beszámolt az új eszközről, tehát megnevezése néhány évvel korábbra tehető. Ha már a számítástechnikánál járunk, megemlítjük, hogy etimológiáját tekintve a *tabulátor* és a *tabulatúra* is ebbe a szócsaládba tartozik.

Tábla szavunkat és származékait a teljesség igénye nélkül körüljárva időben nagy utat tettünk meg, ahogyan nagyot változott a technika is, amíg a táblából, a puszta deszkából táblagép lett. Nyelvi kalandozásunk olyan szempontból is tanulságos, hogy e példa segítségével látjuk egy nemzetközi szó vándorlását, alakjának módosulását, különböző nyelvekbe való beleilleszkedését és ezzel együtt járó jelentésbővülését.

Zimányi Árpád

Aki, ami, amely

Ez nem nekrológ, mert még nem halt meg, de a „legjobb" úton van az elmúlás felé az *amely* vonatkozó névmás. És most elsősorban nem is arra gondolok, hogy gyakran az *ami*-t használják helyette, hanem arra, hogy szóban és írásban mind gyakrabban helyettesítik az *aki*-val. Ez persze nem egészen új jelenség. Jól emlékszem, legalább húsz esztendeje, hogy tudós nyelvész barátommal, hajdani katona bajtársammal, Wacha Imrével egy ízben beszélgettünk erről. Azóta azonban ez az *akizás* járványos méreteket öltött. Pedig valaha az iskolában úgy tanultuk, hogy az *aki* szigorúan csak személyekre vonatkozhat, míg az élettelen tárgy, de az állat is: *amely.* (Kivétel: a lovasok szerint a *ló,* kutyabarátok szerint a *kutya.* Szerintük ezek is *akik*.)

A közelmúltban alig néhány hét alatt gyűjtöttem össze rádiók és televíziók műsoraiból, újságok cikkeiből az alábbi példákat, méghozzá nem iskolázatlan, hanem felsőfokú végzettségű emberek, nemegyszer „hivatásos beszélők" megszólalásaiból, írásaiból. Zárójelben feltüntetem, hogy kik is azok, akik emígy „vétkeztek". Tehát *aki* volt nekik a *képviselőház* (külpolitikai szakértő), az *ország* (nagyváros polgármestere), az *osztály* (regényíró), a *rendőrség* (televíziós riporter), a *bank* (bankigazgató), a *kamion* (mérnöki végzettségű vállalatvezető), a *vállalkozás* (napilap újságírója), az *önkormányzat* (kerületi polgármester), a *kormány* (miniszter), a *réteg* (tudományos folyóirat szerzője), a *hálózat* (rádióriporter), az *agytröszt* (vezető politikus), a *művészeti akadémia* (országgyűlési képviselő), a *szakszervezetek* (nem is *aki**k***, hanem *aki*! – televíziós műsorvezető), a *vasvilla* (agrármérnök), a *lakossági kör* (országgyűlési képviselő). A felsorolt főneveknek ezt a „megszemélyesítését" részben indokolja, hogy emberekre, emberek csoportjára vonatkoznak. De a kamion vagy a vasvilla utáni *aki* névmást ez sem menti.

Valószínűleg nem vigasztalja a kedves olvasót az a körülmény, hogy olyanok is akadnak, igaz, sokkal ritkábban, akik az ellenkező „bűnbe" esnek, és emberekre vonatkoztatják az *amely*-t, ami talán még rosszabb. Egy miniszter szájából hallottam a minap a televízióban, hogy *a cukorbetegek,* ***amely*** (!!), sőt egy párt vezetője a rádióban arra a már-már blaszfémiának tekinthető fordulatra ragadtatta magát, hogy *Jézus, amely.* Ezt pedig – a divatos közhellyel élve – már nem lehet tovább ragozni.

Ekképp rongáljuk anyanyelvünket, *akit* (mert hiszen így mondjuk, igaz?) pedig óvnunk kellene.

Kulcsár István

Időzavar

Az utóbbi években több előadást is tartottam a sakknyelvről. Ezek egyikéhez hozzászólva Kemény Gábor arra biztatott, hogy vizsgáljam meg az *időzavar* szó sakknyelvi és köznyelvi jelentésének viszonyát, és írjak erről cikket a folyóiratba. Ideje élnem a felkínált lehetőséggel.

A Magyar értelmező kéziszótár megújított változata (2003) így határozza meg az *időzavar* sakknyelvi jelentését: 'sakkban az a helyzet, amelyben a játékos a megszabott időből kifutva sietve kénytelen lépni'. A szócikk – gyakran előforduló szókapcsolatokként – ezeket is közli: *(állandó) időzavarral küzd* vagy *küszködik,* illetőleg *időzavarba kerül.* Sőt hozzájuk kapcsolva, az „átvitt értelemben is" formulával bevezetve mutatja be a címszónak a sakknyelven kívüli, köznyelvi használatát, az említett szószerkezetek két jelentésárnyalatának a megadásával: 'rossz az időbeosztása', 'sok munkájához kevés az ideje'. Ezekből levezetve és mindennapi tapasztalataink alapján az *időzavar* főnév köznyelvi jelentése: '(rossz időbeosztásból, illetve a feladatok sokaságából adódó) nyomasztó időhiány'.

Milyen viszonyban van egymással a keletkezési sorrendet tekintve a sakknyelvi és a köznyelvi jelentés? Melyik az, amelyikből létrejött a másik? A kéziszótári szócikk felépítése a sakknyelvinek az elsőségét sejteti.

Elvileg kétféle jelentésfejlődéssel számolhatunk. Az egyik lehetőség az, hogy a szó valóban a sakknyelvben keletkezett, és onnan került át az élet és a nyelvhasználat más területeire is. A másik az, hogy az általános, szaknyelvhez nem kötött 'időhiány' jelentésből a speciális sakknyelvi használat másodlagosan, a sakkversenyzés egyik fontos jelenségének a jelölésére alakult ki.

Az elsődlegesség kérdésének tisztázására egyrészt A magyar nyelv nagyszótárának forrásaihoz (archív cédulaanyag, elektronikus szöveggyűjtemény, CD-k), másrészt Földi József sakkmesternek a magyar sakkszókinccsel foglalkozó, az 1960-as évek végén írt (kiadatlan) bölcsészdoktori értekezéséhez fordultam.

A kutatás eredményeinek bemutatását a sakknyelvvel kezdem. Kiindulásul azt a tényt emelem ki, hogy az időzavar természetesen csak azóta a sakkozás velejárója, amióta bevezették a kötött gondolkodási időt és a sakkórát, azaz a XIX. század utolsó harmadától fogva. Nem csoda tehát, hogy a jelenségnek a magyar írásbeliségből ismert első említése 1892-ből, az első magyar sakkfolyóiratból, a Makovetz Gyula szerkesztette Budapesti Sakkszemléből való. Jelölője ott még nem az *időzavar,* hanem az *időhiány.* Ez a szó tükörfordítás eredménye, mintája a német *Zeitnot* volt. A német megnevezés jövevényszóként is átkerült a magyarba (és más nyelvekbe, például az oroszba), de a *cejtnót* nálunk megmaradt a parkbeli sakkozók szavának, a hivatalos(abb) terminológiába nem emelték be; a versenyzők csak ritkán, főleg a (csekély gondolkodási idővel vívott) villámjátszmák közben alkalmazzák.

A sakkbeli jelenség jelölésére az *időzavar* tíz évvel az *időhiány* után, 1902-ben bukkant fel a Pesti Hírlap egyik játszmaelemzésében: „Világos *időzavarban* volt, innen magyarázható e gyenge lépése, mely a játszmanyerést nagyon kétségessé teszi."

A sakkbeli időzavar jelölőjeként említést érdemel még az 1920-as évekből adatolt *időszűke;* ez ugyanúgy a *Zeitnot* tükörfordítása, mint az *időhiány.* A 20-as évek után a két tükörszó már biztosan nem volt egyenrangú vetélytársa a ma is használt *időzavar* szakszónak.

Maga az *időzavar* szó nem a sakknyelvben született. Ottani megjelenésénél már mintegy száz évvel korábbról, a XVIII. és a XIX. század fordulójáról is vannak adatai, bár kis számban. Akkori jelentése nem egészen világos, de az kétségtelen, hogy nem sakknyelvi használattal van dolgunk, és az is biztos, hogy nem 'időhiány'-félével, hanem olyannal, amely az időnek vagy az idő megállapításának, érzékelésének a zavarosságával kapcsolatos. Ilyen adatok néha később is, sőt olykor napjainkban is feltűnnek. Megeshet az is, hogy bennük az *idő* szóelem tulajdonképpen az *élet,* a *sors* vagy a *kor* szó helyettesítője (érintkezésen alapuló névátvitellel, metonímiával), ahogy a hamleti „kizökkent az idő" szállóigében. Az idő zavarosságára utaló adatoknak a körében jellemzőbb azonban ennél az 'időtévesztés' jelentésárnyalat. Ebben használva az *időzavar* jelölheti a kormeghatározás téves voltát a tudományos kutatásban, illetőleg egy olyan valóságelemnek a szerepeltetését egy műalkotásban, amely nem fér össze az ábrázolt korszakkal (anakronizmus). És lehet az *időzavar* olyan időérzékelési rendellenességnek a kifejezője is, amely zaklatott lelkiállapotnak vagy elmebetegségnek a tünete. Sőt akár azt is jelölheti, hogy csakugyan az idő „zavarodott meg", összekuszálódtak az idősíkok, mint például az Alan Ayckbourn írta, nálunk is játszott színdarabban, amelynek *Időzavar* a címe. És megjelent az *időzavar* akkor is, amikor a 2000. év beköszöntésétől, észlelésének zavarától féltették a számítógépes rendszereket.

Bár az *(állandó) időzavarral küzd, küszködik* kifejezést (nem sakknyelvi jelentésében) már A magyar nyelv értelmező szótára (1960) is felveszi, a nagyszótári források tanúsága szerint az *időzavar* 'nyomasztó időhiány' jelentése a sakkozás világán kívül akkor még nem volt gyakori. Csak az 1970-es években vált azzá. Miért éppen akkor? Véleményem szerint két okból. Egyrészt – ezt középkorú és annál idősebb olvasóink is tanúsíthatják – attól az évtizedtől kezdve tapasztalható az élet ritmusának felgyorsulása, a hajszolt, kapkodással teli életforma. Másrészt a sakknyelv hatására érdemes gondolni. A sakk éppen az 1970-es években állt a média érdeklődésének középpontjában, mivel a politikai szuperhatalmak küzdelmének terepévé és jelképévé vált. (Elsősorban a Fischer–Szpasszkij világbajnoki döntőre gondolok.) Magyarországon más tényezők is hozzájárultak ehhez a kiemelt figyelemhez: Kádár Jánosnak a sakk iránti rajongása, nem utolsósorban pedig sakkversenyzőink kimagasló eredményei (Portisch Lajos többszöri világbajnokjelöltsége, sakkcsapatunk olimpiai győzelme és dobogós helyezései). Az akkori sporthírekben gyakran szerepelt a sakkozás és vele együtt az *időzavar* is, segítve a szó köznyelvi térhódítását.

Mindezek után egy kérdés erejéig vissza kell még térnem a sakknyelvi *időzavar*hoz. Hogyan jelent meg a magyarban már régóta meglévő szó a sakkbeli jelenség megnevezőjeként? Az *időhiány* és az *időszűke* esetével ellentétben nincs jele közvetlen tükörfordításnak. Az összetett szó utótagját tekintve számolhatunk viszont a *pénzzavar* hatásával, hiszen a zavar ott is hiányból adódik. – A 'rendellenesség' és 'hiány' jelentésjegyek összefonódásának kitűnő bizonyítékai egyébként a *látászavar, hallászavar* típusú összetett szavak.

Összefoglalva: az *időzavar* szó nem a sakknyelvben keletkezett, de abban, hogy 'nyomasztó időhiány' jelentésében körülbelül negyven éve jól ismert elemévé vált a köznyelvnek, a sakkozás és a sakknyelv is szerepet kapott.

Horváth László

Arisztotelész és a nyelvhelyesség

Aki egy kicsit is érdeklődik az anyanyelve iránt, bizonyosan találkozott már ezzel a kérdéssel (akár ő saját magának, akár neki tették fel): hogy mondjuk ezt vagy azt helyesen magyarul? Vagy ezzel: jól mondom/írom ezt vagy azt a szót? Nyelvészként ez a kérdés gyakran megtalál. Nemcsak azért, mert a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (www.e-nyelv.hu) gyorsszolgálatához folyamatosan érkeznek nyelvhelyességi kérdések, hanem mert az ismerőseim, családtagjaim is előszeretettel építenek a lehetőségre, hogy kéznél van valaki, aki talán gyorsabban választ talál egy-egy kérdésre. Azt pedig tulajdonképpen természetesnek tartom, hogy valaki tudni akarja valamiről, hogyan is működik. Főleg, ha a mindennapi kommunikációs eszközéről, a nyelvről van szó.

Feltételezem, hogy a nyelvhelyességre való törekvés – hogy úgy mondjam: az igényes nyelvhasználat kialakítása – egyidős a nyelvvel. Ennek tüzetes és hiteles vizsgálatára nincsen lehetőségünk, de a Kr. e. IV. századig – Arisztotelész koráig – még visszamehetünk. A híres filozófus *Rétorikájának* harmadik könyvében jelnek nevezi a beszédet, amely ha nem tesz világossá valamit, nem tölti be a funkcióját. A világosság alapfeltétele pedig mi lehetne más, mint hogy az egyes szavakon és fogalmakon ugyanazt értse beszélő és hallgató is. Nincs ebben semmi meglepő, hiszen kinek állna érdekében egy teljesen más, elszigetelt nyelvet kialakítani, amit rajta kívül senki sem ért? Bizonyára senkinek. De mégis, a megértés szándékán kívül mitől lesz világos a beszéd? Arisztotelész szerint a közhasználatú és alapjelentésű szavaktól, valamint a metaforáktól. Közhasználatú és alapjelentésű – ez még elsőre érthető, hiszen nagyjából úgy fordíthatnánk le a két szót: „szavak, amelyeket mindenki megért". De mi a helyzet a metaforákkal? Hiszen egy metafora – mai, irodalomórákon edződött elmém szerint – minden lehet, csak nem közhasználatú és alapjelentésű. Nos, ha nem ragaszkodunk mereven a tanórákon tanultakhoz, ez is érthető lesz: a hétköznapokban is számos alkalommal metaforákkal kommunikálunk (*az asztal lába, a szék karja, esnek az árak, emelkedik a hőmérséklet, válaszúthoz érkeztünk* stb.) Ez a nyelvhelyesség jelentéstani (szemantikai) oldala Arisztotelésznél.

A beszéd azonban nemcsak szavakból, hanem grammatikai szabályokból is áll. Arisztotelész szerint a nyelvhelyességnek öt követelménye van: 1) a kötőszavak helyes használata; 2) a dolgok néven nevezése, nem körülírása; 3) a beszélő ne használjon kétértelmű kifejezéseket, mint azok, akiknek nincsen mondanivalójuk; 4) a szavak nemét helyesen kell meghatározni és alkalmazni; 5) az egyes és többes szám helyes egyeztetésére ügyelni kell. Arisztotelész így a terjengősség és a kétértelműség visszaszorításában, az alany és állítmány egyeztetésében, valamint a görög egyik jellemző vonásában, a nyelvtani nemek helyes használatában értelmezi a nyelvhelyességet. A kétértelmű kifejezések elleni fellépés pedig jelentheti egyúttal a homályos, zavaró megfogalmazásoktól és a csúsztatásoktól való védelmet is. Ezek a pontok a nyelvhelyesség grammatikai oldalára mutatnak rá. Az arisztotelészi gondolkodásmód két oldalával a 2010-ben megjelent Retorikai lexikon is foglalkozik.

Jogosan merül fel ezek után a kérdés: és mi van az írással? Valóban, idáig csak a beszédről esett szó. De Arisztotelész erről is szól, amikor az írás nyelvhelyessége kapcsán megállapítja, hogy annak jól felolvashatónak és jól előadhatónak kell lennie, mert a kettő azonos. A klasszikus retorika szerint a szónok feladatai között szerepel a kidolgozás és a fejből való megtanulás, valamint az előadás is. S hogyan lehet másként kidolgozni egy szöveget úgy, hogy aztán fejből megtanulva elő lehessen adni, ha nem írásban? Ezzel Arisztotelész tulajdonképpen kiszélesíti a vizsgálati kört: nemcsak a beszélt, hanem az írott nyelvben is fontos a tájékozottság és a precízség, hogy ha írott szöveget adunk elő, világos legyen mindenki számára, melyik szó hová tartozik, melyiknek mi a jelentése.

A retorika a görög közép- és felsőfokú oktatás tananyaga volt. Államférfiakat, erényes és ékesen szóló politikusokat nevelt ez a tudomány. Arisztotelész az igazi kezdet, az első rendszerben gondolkodó, akinek teljes retorikai munkája fennmaradt az utókor számára. A szónok nevelésében a tökéletesség eszménye nagyon erős volt – s ez különösen később, Cicerónál erősödik fel. Ugyanakkor senki sem volt tökéletes – már akkor sem. Arisztotelész azt is megállapítja, hogy elég volt az ellenfelet nyelvhelyességi vétségbe kergetni, máris nyert ügye lehetett a szónoknak. S ma másként van ez? Ha elfogytak az érveink egy-egy vita során, nem kísért-e meg minket az a gondolat, hogy a másik nyelvhasználatára tegyünk megjegyzéseket? Legyünk őszinték magunkhoz. Mindenkinek jobb lesz így.

Pölcz Ádám

Huddik és huddomnyi

A címbeli tájszavak a *húgy* szavunkkal vannak kapcsolatban. Ez a mai igényes köznyelvben nemigen fordul elő, szakszóként azonban az orvosi nyelv *(húgycső, húgyhólyag)* és a vegyészet *(húgysav)* használja. Jellemző még a durva és a gúnyos stílusra is, valamint a nyelvjárásokra. A *húgy* régebben azonos alakú szó volt, egyik jelentése a ma is használt 'vizelet', a másik pedig 'csillag'. Mindkét jelentésben a 12. századból adatoljuk. A *húgy* és a *csillag* ősi eredetű. A *csillag* töve finnugor, a *húgy* szó pedig uráli kori.

Az Etimológiai szótár a *húgy*[2] címszavában a 'csillag' jelentést adja meg, és ezt írja: „A 'vizelet' főnévvel való azonos alakja miatt a *csillag* már a 16. századra kiszorította a használatból (tudniillik a *húgy* szót – D. Z.). Ma már csak nyelvjárásainkban él néhány kifejezésben, vö. *Kaszahúgy* 'Kaszáscsillag, az Orion csillagképe', *Kaptárhúgya* 'Fiastyúk'." A *csillag* szóval lehet kapcsolatban az a váci vonatkozású kifejezés, amelyet az Új magyar tájszótárban találtam. Íme: *hugyozó (szem)*. Jelentése: 'hamiskásan ragyogó, csillogó'. Az említett szótár a következő példamondatot hozza: *Sosë higgyé neki lyányom, csakúty hugyozik a szëme*.

A címben szereplő *huddomnyi* szót pedig néhány évvel ezelőtt Csíkszeredában hallottam egy ismerősömtől. Neki a város egyik iskolájában akadt dolga, és megkért, hogy kísérjem el. Megkérdeztem tőle, hogy milyen messze van ide az iskola. A válasz így hangzott: ó, csak egy *huddomnyira*. A szó jelentése valószínűleg kapcsolatban van a *húgy* szavunkkal, és ugyanúgy a kis távolság kifejezésére használják, mint nem éppen szalonképes társát, az *egy köpésnyire* kifejezést.

A *huddomnyi* az Új magyar tájszótárban nem található ugyan meg, de szerepelnek a szótárban vele rokonságban lévő szóalakok: Íme: *huddik, hudoz, hudozik, hudzsozik*. Ezek a magyar nyelvterületen többfelé előfordulnak, például Erdélyben (Szentegyházasfalu), a csángóknál (Istensegíts) és a Dunántúlon is (Szentgál, Sümeg).

A tájszók ugyan kiveszőben vannak, de ahogy ezt a fent említett példák is mutatják, itt-ott még élnek, sőt új szavak alkotására is felhasználják őket.

Dóra Zoltán

Olvasónapló

Mire való a kultúra: létszükség, finomítás, gyönyörködtetés?

A kultúra fejlődéstörténetének, értelmezésének kutatója, a közműveltségre tett hatásának, nélkülözhetetlenségének szószólója Maróti Andor – az Anyanyelvápolók Szövetsége közismert alapító főtitkárának, Maróti Istvánnak 87 éves bátyja. Azonban nem ezért ismertetjük itt a könyvét, s nem is azért, mert néhányszor lapunkban is publikált, hanem azért, mert az általa elméletileg kutatott kultúra s annak gyakorlati megvalósulása – korábbi nevén népművelés, később közművelődés vagy művelődésszervezés – a nyelvművelésnek, a nyelvi kultúra ápolásának is keretet ad. Maróti Andor évtizedeken át kutatta és tanította a kultúraelméletet az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, s most *A nélkülözhetetlen kultúra* címmel összegezte nézeteit.

Könyve három fő pillérre és a következtetésre épül. Azzal kezdődik, hogy a kultúra miként köti össze és szabályozza az emberi kapcsolatokat. Majd a kultúra lényegéről szól. Végül összefoglalja a kultúra elméletét, filozófiáját. A következtetés egy kérdés: Létszükséglet-e a kultúra? Természetesen igen, nélküle nem lennénk emberek, nem lennénk itt, nem maradnánk fenn. A könyv érdeme számos kultúraelméleti elképzelés tömör áttekintése és rendszerezése. Felhívja a figyelmet a kultúra tág és szűk fogalmának értelmezéséből fakadó tévedésekre, például arra, hogy „a kultúra arra való, hogy gyönyörködtessen". Az emberi kapcsolatokban a kultúra összetevői: a szokás, a hagyomány, a kulturális minták, a nyelvi szocializáció, az együttműködés, a konstrukciós képesség, amiből következik a közös nyelv (29). A nemzeti kultúra hordozója leginkább a beszélt nyelv (43); s ennek kapcsán nyelvművelői megállapításokat is tesz a szerző: helytelen hangsúlyozásról, analitikus szerkezetekről (névszó + *kerül*), a birtoklást kifejező *rendelkezik* igéről, a Kodály által is magyartalannak nevezett *kultúr*-előtagú szóösszetételekről (44–45), az egység és különbözőség kapcsán a népi kultúra és nyelv tagolódásáról (49). A kultúra társadalmi terjedését a Dawkins-féle mémelmélettel mutatja be. Idézi Lotman szemiotikai kultúrafelfogását: „a kultúra valamennyi nem örökletes információ, az információ szervezési és megőrzési módjának összessége", sőt különféle szemiotikai rendszerekben, nyelveken „valaha létezett közlemények (szövegek) gyűjteményeinek összessége" (54). Az ember képes egyedül a szimbólumalkotásra és a szimbolikus gondolkodásra, melynek legnyilvánvalóbb bizonyítéka: a nyelv. A kulturális és nyelvészeti antropológiai kutatások bizonyítják a kultúra és a nyelv szoros egymásrautaltságát (amelyet az itt nem részletezett kumulatív kulturális evolúcióban látnak mások, pl. Tomasello).

Borús jóslatokat is idéz Maróti Andor, pl. Spengler pesszimizmusát a kultúrák születéséről, virágzásáról és haláláról. A városlakók csak fogyasztói a kultúrának, erkölcsileg közömbössé válnak. A technika fejlesztésével az ember javította életkörülményeit, ám nem gondol a következményekre, csak élvezni akarja a gazdagságot, a civilizáció lelki értelemben kimerül, a kultúra elhalásával új barbárság kezdődik (161). Mintha ezt folytatná Király Jenő: „A gyűlölet évezrede következik" (124). Vagy Lasch, aki már a modern kor problémáit tárja fel: „A diákok képtelenek érdeklődni bármi iránt, ami túlmutat a pillanatnyi tapasztalaton", „a diákok ahhoz szoktak, hogy szórakoztassák őket" (126). A mindent megölő destruktív magatartás, unalom ellen a legjobb ellenszer a kultúra gazdagsága (135). Ezzel részben visszatérünk a felvilágosodás eszményéhez: a kultúra „az értelmesebb fogalmaknak, a szelídebb és kifinomultabb testnek és szokásoknak az összessége" (149).

A kultúraelméletnek művelődéspolitikában (vagy -stratégiában) kell folytatódnia. Például azért, mert közismert, hogy „a ténytudás világnézeti alapok nélkül nem juthat el a rendezettség szintjére, s mennél nagyobb mennyiségűek, annál könnyebben válhatnak szétszórt ismerethalmazzá" (144). A technokulturális világnak ez a legnagyobb kihívása gondolkodásunk és cselekvésünk számára. *(Maróti Andor: A nélkülözhetetlen kultúra. United p. c. kiadó, 2013. 212 oldal.)*

Vajon a kultúra lett a rendszerváltás nagy vesztese? A szocializmus művelődéspolitikája után az értelmiség tartott mindenféle központi művelődéspolitikától. A 25. évfordulón a Heti Válasz interjújában három magyar művelődéspolitikus fejti ki véleményét. Rockenbauer Zoltán arra emlékezik, hogy a rendszerváltáskor bíztak a versenyhelyzetben, de ma már úgy látja: „egy ilyen hagyományú és ilyen kis kulturális piaccal rendelkező országban ez illúzió". S hogy egy kormánynak legyen víziója arról, mit tart elsősorban támogatandónak. Bozóki András kulturális politikán azt érti, hogy az elszegényedett, kirekesztett rétegeknek a kultúra adjon esélyt a közösségi életre és felemelkedésre. Jankovics Marcell szerint helyes, ha van (megengedő) kultúrpolitika, központi támogatás, mert Magyarországon gyenge a magánmecenatúra. *(Sümegi Noémi: „Velünk akartok együttműködni?" Heti Válasz, 2014. február 13.)*

Maróti Andor: A nélkülözhetetlen kultúra

Művelődéspolitika

20 éves a Nemzeti Kulturális Alap

A rendszerváltás utáni kulturális programok legnagyobb mecénása a Nemzeti Kulturális Alap, amely 2013-ban volt húszéves. Ünnepi kiadvány mutatja be az intézmény történetét, bizottságait. Egykori és mai képviselői interjúkban emlékeznek, értékelnek, pl. az elnökök, Jankovics Marcell, Harsányi László, L. Simon László, Balog Zoltán. Valamint további interjúk és adattárak (az NKA bizottságának és kollégiumi tagjainak, valamint az NKA igazgatósága munkatársainak névsora) szerepelnek a színvonalas kötetben. Az NKA folyamatos támogatása nélkül számos tudományos, ismeretterjesztő, művészeti és irodalmi lap mellett a mi lapunk sem jelenhetett volna meg folyamatosan. *(Bajnai Zsolt írta és szerk.: A kultúra szolgálatában. 20 éves a Nemzeti Kulturális Alap, NKA, Budapest, 2013. 194 oldal.)*

Balázs Géza

A közvetítés a fő feladatom

Beszélgetés Kováts Dániellel

– Ha jól számolom, 2014-ben betöltöd a 85. életévedet. Megismertél legalább három nemzedéket. Hogy látod: hogyan változott a világ, a nemzedékek. Merre halad a világ?

– Ha összehasonlítom nagyapám és unokáim életét, akkor döbbenek rá, hogy ugyanazon a földön, azonos ég alatt milyen más lett a mindennapok folyása, az ünnepek rendje. Bámulatos a civilizációs fejlődés gyermekkorom petróleumlámpájától öregkorom számítógépéig, mégis úgy érzem, hogy az alaphelyzet nem változott: minden nemzedéknek meg kell vívnia a maga harcát a boldogulásért. Amikor születtem, gazdasági válságtól szenvedett a világ, s most, amikor búcsúzóban vagyok, azt látom, hogy a mai fiataloknak hasonló kihívásokkal kell szembenézniük. Nem könnyebb a réginél a mai történelmi lecke.

– Abaújnádasdon születtél. Mikor jártál ott legutoljára? Milyen érzésekkel?

– Szülőfalum a Hernád völgyében, az országhatár szlovákiai oldalán fekszik. Tízéves koromig éltem ott nagyapám kétholdas kerttel övezett kúriájában, s utána tizenöt éves koromig ott töltöttem a vakációkat. Tavaly jártam ott legutóbb; betértem a kis református templomba, ahol gyermekkoromban Kovács Lajos tiszteletes úr még magyarul hirdette az Igét, a mai lelkész azonban már nem érti nyelvünket. Elmentek már elemi iskolás társaim, nem érzem többé otthon magamat a Trstené pri Hornade névre átkeresztelt Nádasdon.

– Az ötvenes években jártál egyetemre, ráadásul magyar–angol szakra. Hogyan emlékszel az akkori ELTE-s egyetemi évekre?

– A „fordulat évé”-ben, 1948 őszén kerültem fel Miskolcról a budapesti egyetemre. Ott akkor kezdődött a nagy reform, elhagyták Pázmány Péter nevét, pár évig mint Budapesti Tudományegyetem szerepelt; elküldték az irodalomtörténeti tanszékről Horváth János és Alszeghy Zsolt professzorokat. A magyar irodalom tanulmányozását nem a kezdetektől, hanem a felvilágosodás korától kezdtük Waldapfel József irányítása mellett. A nyelvészetet a hatalom – úgy látszik – ideológiai szempontból nem tartotta annyira „veszélyes”-nek, mert megmaradtak a régi tanárok; tanított minket Zsirai Miklós, Pais Dezső, Németh Gyula, de megjelent az akkor ifjú nemzedék: Benkő Loránd, Deme László, Kálmán Béla, Lőrincze Lajos, Szabó Dénes. Az angol tanszéken Lutter Tibor, Hervei Géza, Róna Éva mellett a fiatal Kéry László és Ruttkay Kálmán óráira emlékszem szívesen. Az angol szakra nem tekintett ellenségesen a politika, igyekeztek a marxizmus hegemóniáját ott is biztosítani. Egyetemi pályafutásom azonban a harmadik évfolyam végén drámaian megszakadt. Egy írógépen 5 példányban előállított „irodalmi folyóirat” szerkesztése miatt két társammal együtt az ÁVO cellájában találtam magam, s a népbíróság hírhedt Olti Vilmos-tanácsa politikai izgatás vádjával 8 hónapra elítélt, majd áldozata lettem édesanyámmal és nővéremmel együtt a hortobágyi kitelepítésnek. 1955-ben Bóka László dékánként engedélyezte, hogy tanulmányaimat levelező hallgatóként befejezhessem.

– Kik határozták meg leginkább érdeklődésedet, világnézetedet?

– Konzervatív, vallásos nevelésben részesültem. Az akkor nyolcosztályos gimnázium első négy évét Kőszegen, katonaiskolában végeztem, a felső négyet pedig Miskolcon a református Lévay József Gimnáziumban. Kőszeg megtanított a kötelességteljesítésre, az önfegyelemre, Miskolcon pedig tanáraim kezembe adták a népi írók és az erdélyiek könyveit. Sokat olvastam, Móricz mellett Németh László és Tamási Áron került hozzám legközelebb.

– Tudományos és oktatómunkád fő vonalát én így látom: magyar irodalmi nyelv, Kazinczy, Északkelet-Magyarország...

– A helyi kulturális hagyomány diákkorom óta érdekelt. Osztályfőnökömnek, dr. Csorba Zoltánnak 1942-ben megjelent egy könyve „Borsod és Miskolc az irodalomban” címmel, amelynek egy példányával engem is megajándékozott. Talán ez játszott közre abban, hogy magam is hasonló témákban búvárkodjak. Tanári pályám elején egy hagyományőrző bodrogközi faluban tanítottam, ott nyílt rá szemem a néprajzi értékekre, s tanítványaimból kis önképzőkört szervezve rendszeres gyűjtésbe kezdtünk. Ezt a munkát a sátoraljaújhelyi Kossuth Gimnáziumba kerülve is folytattam, s pályamunkák, sőt kiadványok születtek bodrogközi, hegyközi, hegyaljai terepmunkánk eredményeként. A nyelvész Végh József és Deme László, a néprajzos Morvay Péter és Balassa Iván, valamint a sárospataki tudós, Újszászy Kálmán voltak a mestereim ebben a tevékenységben. De nem hagyott érintetlenül a helyi irodalmi hagyomány gazdagsága sem. Könyvet írtam Móricz Zsigmond és Sárospatak igen egyedi és érdekes kapcsolatáról, s foglalkoztattak a Kazinczyval kapcsolatos kultuszjelenségek. Pályám utolsó, két évtizedes szakaszában a sárospataki tanítóképző főiskolán a nyelvészet oktatása volt a fő feladatom, de érdekeltek a módszertani kérdések is, és speciálkollégiumi formában megszerveztem az angol szaktanítói és a honismereti képzést. Elsősorban mindig pedagógusnak vallottam magam, bár rendszeresen publikáltam; úgy éreztem, a közvetítés a fő feladatom mind az iskolában, mind a közművelődésben.

– Munkahelyeid a zempléni régióhoz kötnek: sátoraljaújhelyi gimnázium, sárospataki Comenius Főiskola. Ez a szülőföldre való tudatos visszatérés, avagy inkább egy kicsit az „árnyékba vonulás”?

– A rejtekbe vonulás volt az elsődleges motívum, amikor az ország távoli, északkeleti csücskébe, Zemplénagárdra kértem magam. Itt ért 1956 is, de a nagy disszidálási hullám nem tudott magával ragadni; angol szakos voltom és Bécsben élő keresztanyám ellenére nem ácsingóztam nyugatra. Jól éreztem magam a hazai közegben, pedig egy tanyai, földes padlójú cselédlakás volt akkor szüleimmel az otthonom, de – a politikai ellenszélben is – megbecsülést, ragaszkodást éreztem tanítványaim és a szüleik részéről. Sátoraljaújhelyi megtelepedésünkben azonban valóban volt szerepe a közeli szülőföld vonzásának, valamint annak a kulturális vonzerőnek, amit „pataki szellem”-ként szoktak emlegetni.

– Mi az a kérdés, amit soha senki nem tett fel, de szívesen válaszolnál rá?

– Egy olyan kérdés, amelyre magam sem tudom a pontos választ. Honnan van bennem a szerkesztői hajlam, vonzalom? Már gyerekként szerkesztettem újságot, egyetemistaként ez a szenvedélyem buktatott le, szakkörvezető tanárként Zemplénagárdon Figyelő, Újhelyben Krónika címmel szerkesztettem tanítványaim munkáit közvetítő folyóiratot, s életem főműve talán az 1986 óta megjelenő Széphalom évkönyv, amelynek eddigi 23 kötete már 66 centiméternyi helyet foglal el könyvespolcomon, s amelyről olykor – szerénytelenül – azt gondolom, hogy társaimmal szellemi műhelyt tudtunk teremteni vele és körülötte egy sok szempontból hátrányos helyzetű térségben. Talán készülő önéletírásomból majd kiderül a válasz.

B. G.

NÉVJEGY

Kováts Dániel (1929) Abaújnádasdon, Kassa mellett született, Miskolcon érettségizett, az ELTE magyar–angol szakán végzett, a KLTE-n irodalomtudományból szerzett doktori címet. Tanított Miskolc-Perecesen vájáriskolában (1954–55), Zemplénagárdon általános iskolában (1955–1961), Sátoraljaújhelyen gimnáziumban (1961–74), Sárospatakon főiskolán (1974–92). Nős, három gyermeke van. A Kazinczy Ferenc Társaság alapító elnöke, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnökségi tagja, a Honismeret folyóirat rovatvezetője. Kitüntetései: Kazinczy-díj (1984), Apáczai-díj (1991), Lőrincze-díj (1999). Sátoraljaújhely (1986), Sárospatak (1999) és Zemplénagárd (2001) díszpolgára.

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

A nyelvi veszélyeztetettség oktatása a középiskolában: idegen nyelv – anyanyelv

Az INNET projekt újabb eredményei

Az előző számban már bemutattuk projektünket, melynek keretében a nyelvi kisebbség, veszélyeztetettség és a nyelvi diverzitás fogalmainak középiskolai tanításához készülnek tananyagok. Ahogyan már említettük, a célközönség elsősorban a magyarországi középiskolák közösségei, tanárai és diákjai. A honlapon (languagesindanger.eu) olyan ismereteket és tananyagokat teszünk elérhetővé, amelyek a nyelvi sokszínűség gondolatának népszerűsítésével segítik elő a veszélyeztetett és kisebbségi nyelvekkel kapcsolatos pozitív attitűdök formálását. Tananyagaink elsődleges célja az ismeretek bővítése, emellett azonban fontos szerepet kap a különböző kompetenciák fejlesztése, a diákok nyelvi horizontjának szélesítése, valamint attitűdjük formálása is.

Az oktatást szabályozó legújabb dokumentumok (NAT 2012, Kerettanterv 2013) – ahogyan előzményeik is – különös hangsúlyt fektetnek a kompetenciafejlesztésre. A különböző kompetenciaterületeken megjelenő ismeretek, készségek és ezek hátterében a meghatározó képességek és attitűdök számos tanulási helyzetben és összefüggésben fejleszthetők. Az egyes kompetenciák támogatják egymást és a különböző képességek kibontakoztatását akár egyszerre több műveltségterületen is, úgymint a kritikus gondolkodás, a problémamegoldás, az együttműködés, a döntéshozatal, az érzelmek kezelése, a kapcsolati kultúra, a társas tolerancia, hogy csak azokat említsük, amelyek szorosabban kapcsolódnak projektünk célkitűzéseihez.

A Közös Európai Referenciakeret (KER; Council of Europe, 2001) a nyelvtudás szintjének Európa-szerte egységes meghatározása mellett rámutat a többnyelvűség fontosságára és arra, hogy a nyelvtudás több nyelv és nyelvváltozat ismeretét, az azokon való kommunikáció képességét jelenti. Emellett mindkét dokumentum hangsúlyozza az információs és a kommunikációs technológiák (IKT) használatát az autentikus célnyelvi modellek keresésére és felhasználására, hiszen ily módon növelhető a nyelvtanulás sikeressége.

Mind az anyanyelvi, mind az idegen nyelvi kompetenciafejlesztés kiemelt területe a különféle hosszúságú, bonyolultságú, rendeltetésű szövegek olvasása, értése, elemzése, a szövegalkotási képesség fejlesztésével összefüggésben az önálló szövegalkotás fejlesztése, az olvasott szöveg tartalmával kapcsolatos saját vélemény megfogalmaztatása akár szóban, akár írásban.

Minden tanár egyben nyelvtanár is: a tudást és készségeket leginkább a nyelven keresztül sajátítjuk el. Az idegennyelv- és az anyanyelv-oktatás közös céljai a projektben: a többnyelvűség, a kulturális és nyelvi diverzitás, a nyelvi veszélyeztetettség, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogaira való rávilágítás mellett a szövegkompetencia, interkulturális kompetencia és a tanulók identitásának fejlesztése. Az egyik nyelv kompetenciájának fejlesztésével erősödhet a másik nyelvé is. Több nyelv ismerete a szövegek, nyelvi anyagok, a kultúra elemeinek szélesebb körét teszi hozzáférhetőbbé. Mind az anyanyelvi, mind az idegen nyelvi oktatás célja a nyelvi és kulturális kompetencia fejlesztése a szövegek megértésén és az azokra írásban vagy szóban történő reflektáláson, az új kommunikációs és információs csatornák alkalmazásán keresztül: olyan stratégiák elsajátíttatása, amelyek segítségével egy adott szöveg megérthetővé válik, és a tanulók céltudatos, aktív olvasókká/hallgatókká válnak, a szöveget megértve folyó társalgásban képesek az önálló véleményformálásra, -alkotásra.

Mindezt az igényt igyekszik kiszolgálni az általunk összeállított anyanyelvi tananyag azzal, hogy sokféle szöveg különböző módszerekkel való feldolgozása során ismerteti meg a tanulókkal az egyes témákat. A szövegértési és szövegalkotási feladatok mellett számos lehetőség nyílik az interneten irányított anyaggyűjtésre, például csoportos interjúkészítésre többnyelvű családokkal, a kisebbségi helyzetet megragadó statisztikai jellegű ismeretek feldolgozására stb. Igyekeztünk a feladatokat úgy összeállítani, hogy a tanulók mindamellett, hogy sok új ismeretet szereznek, közvetlen, személyes információkat kapjanak az olyan kérdésekről, mint a kisebbségi helyzet, kisebbségi oktatás, kétnyelvűség vagy kódváltás, ezzel is növelve társadalmi és szociális érzékenységüket. Így például az egyik feladatban kétnyelvű adatközlők vallanak arról, hogy mit jelent számukra a saját kétnyelvűségük, hogyan boldogulnak az egyik, illetve másik nyelven, melyik nyelven beszélnek szívesebben, milyen viszony fűzi őket az egyikhez és a másikhoz, hasznos-e számukra a kétnyelvűség. Miközben a tanulóknak az egyes állításokat csoportosítaniuk kell, közvetlen személyes élményeket szerezhetnek a többnyelvűségről, ezáltal összetettebb képet alkothatnak a jelenségről.

Az angol nyelvórákra szánt oktatási anyagokat elsősorban B2 szintű nyelvtudással rendelkező 10–12. évfolyamokon tanuló diákok számára dolgoztuk ki. A lengyel partnerek tananyagai az angolszász országok többnyelvűségére, az ezekben az országokban fellelhető veszélyeztetett nyelvekre és az angolra mint világnyelvre összpontosítanak. A változatos tananyagok egy-egy írott vagy hallott szöveget kibontva fejlesztik a négy alapkészséget, azaz az olvasást, az írást, a beszédet és a hallás utáni értést.

Az egyik anyag például a Kárpát-medencében élő roma közösségek nyelvét és kultúráját mutatja be egyéni és csoportmunkában feldolgozandó, egymásra épülő feladatokon keresztül. Az óra témáját két fotó vezeti be, amelyekkel önálló szövegalkotásra ösztönözhetjük a diákokat. A képek a roma kultúra egyes elemeit bemutatva irányítják a diák figyelmét a roma közösségek hagyományos tevékenységeire, ami jól illeszkedik az angol nyelvórák foglalkozásokat tárgyaló témaköréhez. A foglalkozások jelen esetben egy-egy roma közösséghez köthetők, így itt kerülnek bemutatásra a Kárpát-medencében élő roma közösségek elnevezései, lélekszáma és helyzete. Ez az elsősorban szókincset fejlesztő feladat hangolja rá a diákokat a következő, a roma zenéről és nyelvről szóló szövegértési feladatra. A diáknak a szövegből csak bizonyos információkra van szüksége, amelyek megértését a szöveg után található, igaz/hamis állításokat tartalmazó feladattal ellenőrizhetjük. Ezt követi egy a szóbeli készségek fejlesztését célzó feladat, amely az érvelést, az önálló véleményalkotást és a vitakészséget fejleszti. A diákok lehetőség szerint kisebb csoportokba rendeződve beszélgetnek a roma közösségek mai helyzetéről, tanulmányozzák a véleményalkotáshoz rendelkezésükre bocsátott nyelvi paneleket és a témához tartozó szókincset, amelyet aztán az óra további részében viták során alkalmaznak. A tananyagot a hallás utáni értés fejlesztésére szolgáló filmrészlet zárja, amely a romani nyelvet Szlovákiában még beszélő roma zenészek identitását mutatja be. A diákok záró és egyben otthoni feladata egy rövid összefoglalást írni arról, hogy hogyan látják a közösség mai helyzetét. Ez a tananyag egy tanóra alatt feldolgozható, azonban egyes részei bővíthetők, önállóan is felhasználhatók.

Duray Zsuzsa – Várnai Zsuzsa

A szerzők a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Kutatócsoportjának tud. munkatársai. **(A szerk.)**

www.manyszi.hu

Kérdések és válaszok

? Miért mondják a sokat alvóra, hogy *álomszuszék?* Úgy tudom, a *szuszék* valamilyen ládát jelent.

! Az 'aluszékony' jelentésű *álomszuszék* szó utótagjának jelentése: 'gabona- vagy liszttartó láda'. Mivel a *szuszék* hangalakja hasonlít az alvás közbeni szuszogáshoz, tréfás jelentésátvitellel a szuszogó (alvó) ember megjelölése is lett, de csak az *álomszuszék* összetételben.

Átnézzük. Kijavítjuk.
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda
www.e-nyelv.hu
iroda@e-nyelv.hu
+36-30-318-9666

? Szövegbe illesztve hogyan kell helyesen leírni azt, hogy *szocpol?* Vagy így találtam meg, vagy úgy szerepel, hogy *szoc.pol.*

! A *szociálpolitikai* összetett szó szabályos rövidítése: *szocpol* (a rövidítés ponttal zárul, l. Helyesírás, Osiris Kiadó, 2004. 366). Egy jelentésben azonban szóösszevonássá vált: 'új lakás vásárlásakor vagy építésekor a gyermekek számától függően igényelhető, vissza nem térítendő támogatás'. Ebben a jelentésben már szótározva van a *szocpol* (pont nélkül írjuk, l. uo. 1332). Hasonló szóösszevonás a *szocdem*, a *külker.*

? Mit jelent a *hejt* szó a következő idézetben: „És menden, ki hallja én igéimet, és nem teszi azokat, hasonlatik hejt férfiúhoz, ki alkotta ő házát fövényen." (A Müncheni Kódex négy evangéliuma, Európa Kiadó, 1985.)

! A *hít, heit, hejt* a régi magyar nyelvben volt használatos, jelentése: 'esztelen' (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára; Czuczor–Fogarasi-szótár; Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig, Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond szerkesztésében. I. kötet, 1890).

? Lehet-e leírni a *PR-os* szót így: *píáros?*

! Az idegen szavak és betűszavak fonetikus átírása folyamatosan zajlik. A helyesírási szótárak még nem tartalmazzák a *píáros* alakot, de a *tévé, cédé* stb. alapján elfogadhatónak tartjuk.

? Amikor egy általunk ismert (és szeretett) személyről írunk (például egy történetben, egy cikkben), és arról van szó, hogy a holttestét elviszik a temetőbe, melyik szót szerencsésebb használni? Szerintem a *holttest* teljesen megfelel, valaki szerint azonban ez rideg, és a *földi maradványai* szebben hangzik. Melyik a jobb?

! A *holttest* szó semleges, általában minden helyzetben használható. A *földi maradvány(ok)* kifejezést a szótárak választékosnak minősítik. Ez a körülírt kifejezés megjelenik a gyászjelentések szövegében is: „Drága halottunk földi maradványait 2013. december 2-án, hétfőn 13 órától kísérjük utolsó útjára." A választás a szövegkörnyezettől, a szöveg stílusától, a közlő szándékától függ.

? Használható-e a sajtóban a *hótalanítás* kifejezés?

! A *hótalanítás* egyelőre nem szótározott szó. Az internetes keresés szerint a romániai magyar nyelvhasználatban bukkant fel ez a szokatlan, új fejlemény. A magánhangzóra végződő főnévhez járuló fosztóképző más esetekben a *-tlan/-tlen: só – sótlan, szó – szótlan, pára – párátlanít.* Mássalhangzóra végződő szótövekhez a *-talan/-telen* változat kapcsolódik, pl. *portalan*. A fosztóképzős alak továbbképzése is lehetséges: *portalanít, lomtalanít* stb. Ennek alapján a *hótlanítás* vagy a *havatlanítás* felelne meg a szabályoknak. Talán a *portalanítás, jégtelenítés* analógiája befolyásolta a szóképzést. De általában amúgy is *hóeltakarítás*t mondunk helyette.

? Nem értem az *(egy) ültő (helyében)* szót. Mi a *-tő*, képző?

! Az *egy ültő helyében*, illetve *ültőhely* kifejezés *ültő* eleme szóalakvegyülés (kontamináció) eredménye (Kálmán Béla: *Egy ültő helyében*. Magyar Nyelv, 1962/3, 361–363). Ez olyan szóalkotási mód, melyben két rokon értelmű szó közül az egyik elejét a másik végével vegyítjük össze. Példák: *ordít × kiabál > ordibál; zavar × kerget > zargat; rémít × ijeszt > rémiszt*. Jelen esetben: *ültében × ülő helyében > ültő helyében*. A *-t* ún. deverbális nomenképző (vagyis olyan toldalék, amely igéből névszót képez), pontosabban főnévképző. „Jelentése elvont cselekvés, történés megnevezésén kívül több esetben a cselekvés eredménye is. A származékok rendszerint választékos vagy népies hangulatúak, és általában személyragos alakban fordulnak elő, ezenkívül gyakran járul hozzájuk viszonyrag vagy képző is." Hasonló példák: *lé-t, té-t, röp-t-ében*, (valakinek a) *főz-t-je, jö-tt-e, (nincs) nyug-t-a, jár-t-ányi, győz-t-es, jár-t-ában-kel-t-ében* (Rácz Endre szerk.: A mai magyar nyelv, 1968, 133). Hasonlóképpen: *áll-t-ában, fek-t-ében, ül-t-ében*. Ebben az esetben az *-á* és az *-é* egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel (valakinek az *állta, fekte, ülte*). Az *ültő* szó esetében az *-ő* a folyamatos melléknévi igenév képzője.

? *PHP fejlesztő, C++ fejlesztő* stb. Kötőjellel vagy anélkül helyes?

! A *PHP* idegen betűszó a *fejlesztő* szóval jelöletlen birtokos jelzős szerkezetet alkot, ezért kötőjellel kapcsoljuk hozzá: *PHP-fejlesztő*. Mivel köznévi betűszó, írhatjuk kisbetűkkel is: *php-fejlesztő*. A *C++* egy betű és két jel összekapcsolódásából jött létre. Bár szokatlan a formája, nyelvtanilag hasonló szerkezetű összetétel jön létre a *fejlesztő* szóval, mint az előző esetben. A szabályok értelmében tehát a *C++-fejlesztő* formát ajánljuk.

? *Járatja* vagy *jártatja* az eszét valamin?

! A Nyelvművelő kéziszótár (Grétsy–Kemény szerk., Tinta, Budapest, 2005) szerint „a *jár* igéből mind *-at*, mind *-tat* képzővel alkothatunk műveltető igét. A két származék között jelentéskülönbség alakult ki: *járatja* vkivel az üzleteket, balettra *járatja* a gyerekét, Magyar Nemzetet *járat; jártatja* a lovat, *jártatja* a száját. E különbség még nem vált általános érvényűvé, de érdemes támogatnunk, mert árnyaltabbá teszi igeképzésünket" (271). Ha különbséget akarunk tenni a két alak között (tehát azt akarjuk kifejezni, hogy az egyik szervét dolgoztatja), akkor a *jártat* alakot javasoljuk.

? A nagyotmondó Münchausen báró nevének helyesírására létezik-e magyar szabály vagy szabvány? Az OSZK katalógusában tárgyi melléktételként szerepel az egykor élő személy neve két *h*-val: Münchhausen, Karl Friedrich Hieronymus (1720–1797). A katalógusban szereplő könyvek magyar címei egy *h*-val írják a nevet, az eredeti forrásokban azonban két *h*-val szerepel. A történetet feldolgozó filmek címei is változatos képet mutatnak. Vajon miért alakult ki ez a felemás gyakorlat? Lehet-e, kell-e ezt az írásmódot szabályozni?

! A legendássá vált báró nevében két *h* szerepel. A *-hausen* gyakori településnév-végződés, a *Münch* pedig a 'szerzetes' jelentésű szó *(Mönch)* módosult változata. Ezekből adódóan a *Münchhausen* létező családnév. Az első *h* tehát a *ch*-val jelölt kemény *h* hang elvehetetlen része, a második *h* az újabb szó nélkülözhetetlen eleje. Az egyetlen *h*-t tartalmazó találatok figyelmetlen átírásból eredhetnek. Szótározott magyar nyelvű hivatkozási alapnak tekinthető a Györffy Miklós által összeállított Német–magyar kulturális szótár (Corvina, 2003. 154).

? Hol találom a szabályt arra vonatkozóan, hogy a következő szerkezetben kell-e vesszőt tennünk az *az* elé: *A feladat(,) az nem könnyű.*

! Az *az* ebben a mondatban csak formailag értelmező, valójában témaismétlő mutató névmás, melynek funkciója a nyomósítás. A jelenség elsősorban a beszélt nyelvre jellemző, és a redundancia egy sajátos fajtája. A visszautalás különös esetéről van szó, hiszen ugyanabban a tagmondatban számban és esetben egyeztetve van az anaforikus névmás és előzménye. Vesszőt éppen ezért nem kell tennünk a két elem közé. (L. Laczkó Krisztina: A mutató névmások funkcionális vizsgálata. Nyr. 127: 321–322.)

Összeállította: **Hujber Szabolcs**

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

2014. február 12-én életének 85. évében elhunyt **Sebestyén Árpád** ny. egyetemi tanár. A kiváló nyelvtudóst és nyelvművelőt, egykori munkatársunkat lapunk szerkesztősége is gyászolja.

*

2014. február 19-én bezárt *A Magyar Nyelv Múzeuma* első kiállítása, A szó világa. A kiállítás helyén új, interaktív bemutató készül.

*

2014. február 20-án az MTA Nyelvtudományi Intézetében tartották *A magyar nyelv nagyszótára* 5. kötetének sajtóbemutatóját. A szótár jelentőségét házigazdaként **Kenesei István**, majd **Monok István**, **Ittzés Nóra** és **Grecsó Krisztián** méltatta. Ezután a jelenlevők kérdéseket tehettek fel a kötet szerkesztőinek.

Megalakult az Anyanyelvápolók Kárpátaljai Szövetsége

A KMPSZ keretében működő tantárgyi szekciók közül a magyar szakos tanárok szakcsoportja tartott megbeszélést a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán május 7-én. A megnyitó köszöntőt **Punykó Mária**, a KMPSZ munkatársa, az Irka főszerkesztője tartotta. A tanácskozáson **Kész Margit**, a Rákóczi-főiskola tanára informálta a megjelent mintegy félszáz magyartanárt a nemrég megalakult Genius Alapítvány munkájáról, melynek célja a tehetségkutatás és -gondozás, a diákok és a felkészítő tanárok munkájának szakmai, erkölcsi és lehetőség szerint anyagi támogatása.

Jelképes jelentősége volt annak, hogy 2013. február 19-én, nem sokkal az anyanyelvek napja előtt a KMPSZ Kazinczy szépkiejtési versenyének megyei döntőjén kezdeményező csoport alakult az Anyanyelvápolók Kárpátaljai Szövetségének létrehozására. A szakcsoport tanácskozásán a jelenlévők kimondták a szövetség megalakulását. A szövetséghez bárki csatlakozhat, aki szívügyének érzi anyanyelvünk ápolását, őrzését. Az Anyanyelvápolók Kárpátaljai Szövetsége elnökéül **Szántó Edit**et választotta. A KMPSZ honlapján és a Kárpátalja.ma weboldalon elérhető a szövetség alapszabálya, illetve a belépési nyilatkozat. Központi rendezvényeink: Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny, Kazinczy szépkiejtési verseny, Bátyúi Költészeti Napok, Drávai Gizella helyesírási verseny, Karády anyanyelvi verseny, A szép szó ünnepe a Nagydobronyi Középiskolában. *(Szántó Edit)*

Az Anyanyelvápolók Szövetségének helyi szervezete Mezőtúron

2013 áprilisában a mezőtúri Teleki Blanka Gimnázium, Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium tanulói közül ketten képviseltük iskolánkat a „Szép magyar beszéd" verseny országos döntőjén. Én az Anyanyelvápolók Szövetségének különdíjában részesültem. Kíváncsi voltam, hogy pontosan mi is lehet ez a szövetség. Utánanéztem az interneten, és arra gondoltam, hogy itt Mezőtúron létre lehetne hozni egy helyi szervezetet. Az ötletemmel elsőként felkészítő tanáromhoz, Kugyela Anna tanárnőhöz, majd az iskola igazgatóságához és magyartanáraihoz fordultam, akik maximálisan támogatták és támogatják ezt a felvetést. Augusztusban részt vettem Győrött az egyik alapító taggal, Achs Annával az anyanyelvi táborban. Itt vettük fel a kapcsolatot Balázs Géza tanár úrral, és elmondtuk neki ötleteinket, céljainkat.

A törekvésünk elsősorban az, hogy iskolánkban és városunkban minél többen műveljék és ápolják a magyar nyelvet. Az „Anyanyelvi őrjárat" elnevezésű programunkkal éppen ezt szeretnénk elérni. Munkánkat szeretnénk összehangolni az iskolánkban jól működő kommunikáció- és drámatagozat tanulóival. Anyanyelvi rovatot kívánunk létrehozni az iskolai és a helyi újságban. Terveink közt nem utolsósorban az is szerepel, hogy ellátogatunk a helyi általános és középiskolákba, és ott kommunikációs előadásokkal és játékokkal ösztönözzük az érdeklődő diákokat, akik akármikor csatlakozhatnak hozzánk. *(Berényi Norbert István)*

Szövetségünk örömmel fogadja további helyi szervezetek megalakulását. **(A szerk.)**

Felhívás az I. nyelvésztáborra

2014. június 17–22. között – részben az anyanyelvi juniálishoz kapcsolódva – több anyanyelvi szervezet megrendezi az első nyelvésztábort. A tábor programjában plenáris előadások, kerekasztal-beszélgetések, módszertani bemutatók, múzeumlátogatások szerepelnek. Az ötnapos program részvételi díja 5000 Ft, a szervezők külön kérésre (önköltségi áron) szállást és étkezést is biztosítanak. Jelentkezni lehet – előadástervvel is – a következő címen: iroda@e-nyelv.hu, telefon: 30-318-9666. Az alakuló programról folyamatos tájékoztatást ad a www.e-nyelv.hu honlap. A programot az NKA is támogatja.

Ismét anyanyelvi juniális

2014. június 20–22. között a múzeumok éjszakáján érdemes lesz ismét Széphalomra kirándulni. A IV. anyanyelvi juniálison lesznek ismeretterjesztő előadások, anyanyelvi vetélkedők, maskarás idegenvezetés, élő Tetten ért szavak..., valamint a szomszédban vadételfőző verseny. A háromnapos program részvételi díja 2500 Ft, a szervezők külön kérésre (önköltségi áron) szállást és étkezést is biztosítanak. Jelentkezni lehet: iroda@e-nyelv.hu, telefon: 30-318-9666.

Felvételi egyetemközi szakkollégiumba

Egyetemistáknak, főiskolásoknak a 2000-ben alakult, államilag támogatott Bolyai Önképző Műhelybe, egyetemközi szakkollégiumba 2014. május 31-ig lehet beküldeni a felvételi jelentkezést. A 2014-ben szakmai táborral induló hároméves önképzés havonta egy szombatot vesz igénybe – és ingyenes. Érdeklődés: www.bom.hu, cím: bom@bom.hu.

Kiadványok

Hírlevél. A Kazinczy Társaság tájékoztatója, 2013. december

Pletl Rita szerk.: Nyelvhasználat a romániai magyar audiovizuális médiában. Scientia Kiadó, Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2013.

Pletl Rita: Kulturális mintázatok a tizenévesek szövegműveiben. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2014.

Veszelszki Ágnes szerk.: A világhálóba keveredett ember. Hogyan változtatta meg az internet az Ön gondolkodását? ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.

Veszelszki Ágnes és Lengyel Klára szerk.: Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2014.

A 2014. év eseményeiből

2014. április 3–5. A jelromlás. IV. Józsa Péter művelődésszemiotikai szimpózium, Szombathely (www.szemiotika.hu)

2014. április 23. 48. magyar nyelv hete: Nyelv – táj – nyelv. Ünnepi megnyitó a szombathelyi megyeházán (Berzsenyi tér 1.). Az ünnepi eseményhez kapcsolódik a korábbi Berzsenyi Dániel Főiskola tanszékének 40 éves jubileuma.

2014. április 24–26. Többnyelvűség és kommunikáció Közép-Kelet-Európában. MANYE XXIV. kongresszus, Kolozsvár

2014. április 25–27. Szép magyar beszéd középiskolai verseny, Kazinczy Gimnázium, Győr

2014. április 30. A 2014. évi anyanyelvi pályázat beküldési határideje

2014. május 23–24. Motiváltság és ikonicitás. A BBTE BTK Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke, valamint a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Nyelvtudományi Szakbizottsága, Kolozsvár

✦

Az Édes Anyanyelvünk új és régi számai folyamatosan kaphatók:

Polihisztor Könyvesbolt, 1053 Bp., Múzeum krt. 17. www.polihisztorkonyv.hu

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, 1148 Bp., Örs vezér tere 11. fszt. 1. www. e-nyelv.hu

A Magyar Nyelv Múzeuma, 3980 Sátoraljaújhely-Széphalom

✦

Kiemelt hírlapárusok, ahol lapunk biztosan kapható:

1052 Budapest, Városház u. 3–5.; 1062 Budapest, Nyugati tér aluljáró; 2146 Mogyoród, Erdőszél u. 2/a; 6000 Kecskemét, Kodály tér 9.; 6722 Szeged, Kárász – Dugonics tér 1.; 3500 Miskolc, Tiszai pu.-csarnok; 3200 Gyöngyös, Páter Kiss Szaléz u. 22.; 7600 Pécs, Indóház tér; 7400 Kaposvár, Berzsenyi u. 1–3.; Kaposvár Pláza, 8800 Nagykanizsa, Fő út 1.; 9400 Sopron, Széchenyi tér; 9700 Szombathely, MÁV-csarnok; 8200 Veszprém, Kossuth u. 1.; 4026 Debrecen, Péterfia u. 18.; 5000 Szolnok, Rozgonyi u. 1.

Kérjük, hogy a lapunkba szánt cikkeket a továbbiakban Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárnak küldjék: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Grétsy László rovata

PONTOZÓ

Mindenekelőtt a 2013. 5. számban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Szótagokból közmondás! 1. Minden molnár a maga malmára hajtja a vizet. 2. Egyszer volt Budán kutyavásár. 3. Gazda szeme hizlalja a jószágot. 4. Fogadatlan prókátornak ajtó mögött a helye. 5. Evés közben jön meg az étvágy. 6. Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok. 7. Többe kerül a leves, mint a hús. 8. Éhes disznó makkal álmodik. 9. Senki sem próféta a saját hazájában. A közmondások kezdőbetűiből kiolvasható szó: megfejtés. Ez nemcsak általában a lapban, hanem a Pontozó rovatnak ebben a feladványában is megtalálható.

II. Verscímkereső. 1. Fial – alpakka. (Ez utóbbi helyett többen ezt küldték be: alni. Ezt is elfogadtuk, mivel egy-két szótárunkban is szerepel. Az alumínium és a nikkel szó elejéből összerakott szó.) 2. Mákony – konyha. 3. Ozora – Rahó. 4. Sóhaj – hajtű. 5. Ömlik – likvidál. 6. Kalmár – Márka. 7. Azaz – azbeszt. 8. Szökőév – évgyűrű. 9. Korszak – szakramentum. A közös szótagokból összeolvasható a következő verscím: Alkonyra hajlik már az évszak.

III. Betűrejtvények – mondatba ágyazva. 1. Kész (k és z). 2. Elhozzák (l, hozzá k). 3. Felér (f elé r). 4. Előzetes (előz e-t s). 5. Éhező (é-hez ő). 6. Elkövetőt (l követ ő-t). 7. Mutáns (m után s). 8. Ívelt (í-vel t).

IV. Szójátékos csattanó. Mert ezek szerint foggal-körömmel küzdenek.

A sorsolásban való részvételhez szükséges 60 pontot elérő megfejtőink közül ezúttal a következők a nyertesek: Barton Zsoltné Süveg Katalin, Kismaros, Szuttai dűlő 8380. (2623); Domoszlói III. András Általános Iskola (magyar szakkör), Domoszló, Deák tér 5. (3263); Gellért Anna, Budapest, Újvidék u. 11. (1145); Hidi László Tibor, Komárom, Újszállási út 2/A (2903); Hornyák József, Budapest, Szabadság u. 48. (1028); Mihályovszky Márta, Nyíregyháza, Ungvár sétány 19. (4400); Rómer Judit, Hódmezővásárhely, Andrássy út 2. 3/3. (6800); Somogyi Katalin, Nagykanizsa, Jókai u. 75. (8800); Urbanovich Andrásné, Dévaványa, Árpád u. 29/2. (5510); Végh Gáborné, Szécsény, Lipthay Béla u. 35. (3170). Nyereményük a Tinta Könyvkiadó jóvoltából Szathmári Istvánnak Hogyan elemezzünk verset? című kötete. A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Játékos szóösszetételek. E feladványunkban olvasóinknak olyan szavakat kell megtalálniuk, amelyek mind a meghatározásokra felelő két szó egybeolvasásából állnak, de valójában mégsem összetételek. (Egy példa: a történelem valamely időszaka + szemmel érzékel = kor + lát, azaz korlát.) Ha a megfejtés helyes, akkor az eredményként kapott álösszetételek kezdőbetűiből egy 150 éve született jeles magyar nyelvész nevét rakhatják össze. Mindegyik kis szóegyenlet megoldásáért 1 pont jár, a név megtalálásáért pedig további 5 pont. A teli-találatos megoldás tehát 13 + 5 azaz 18 pontot ér!

1. Rangjelző szó + lombos növény = görög betű.
2. Szeszes ital + szolmizációs hang = szín
3. Megfelelő + kockáztatott pénz = nemes lelkű
4. Fegyvert elsüt + őrségi falu része = hadianyag
5. Védelmez + arra = gyermekintézmény
6. Juttat + kertet művel = műsor közvetítése
7. Csuk + régi súlymérték = elektromos hiba
8. Copfot készít + erkölcstan = nyelvtani kifejezés
9. Fiatal hajtás + nyújt = képződik
10. Áramforrás + mutatószó = vizsgál
11. Utca egyik oldala + fékezhetetlen = gyengül
12. Kerék része + rangjelző szó = összever
13. Ételízesítő + erőd = vágyakozó

II. Hétszer hét. E rejtvénnyel a fürdőszobába vezetjük olvasóinkat. A megfejtés ugyanis jellemzően ott használatos két tárgy. Ha olvasóink helyesen válaszolnak, akkor a bal felső saroktól a jobb alsó sarokig összeolvasható betűk adják az egyiket, míg a sorok átrendezése után ugyanebben az átlóban találják meg a másikat. A helyes megfejtésért 2 × 7, azaz összesen 14 pont jár.

1. Házsártos nőszemély							
2. Apró fémrudacska, fejjel							
3. Adott helyre szállít							
4. Esztétikai fogalom							
5. Egykori vármegyei tisztségviselő							
6. Erdélyi város az Olt mentén							
7. Déli szláv nyelvű nép							

III. Magánhangzó teszi a szót. Minden meghatározásra egy-egy olyan, két szóból álló kifejezéssel kell válaszolni, amelyben a két szó mássalhangzói azonosak, még sorrendjük is ugyanaz, csupán a magánhangzók különböznek. Mindegyik megtalált kifejezés 2 pontot ér, a hibátlan megfejtés értéke tehát 20 pont.

1. Vakbuzgó péksütemény (vagy kenyérféle)
2. Díszes erjedő gyümölcs
3. Jóravaló kártyajáték
4. Fordított hátsórész
5. Nem egyenes pulóver
6. Kevert szeszély
7. Dologkerülő névsor
8. Háttérbe húzódó fegyver
9. Keleti garat
10. Befejező nulla

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Szófogadó szakik című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 77 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv tulajdonosa lehessen. A feladványok megoldását **2014. június 1-jéig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánnak a rejtvények készítői:

Gerley Imre (III.), Láng Miklós (II.),
Schmidt János (IV.), Vargáné Balázs Ilona (I.)

Szójátékos csattanó

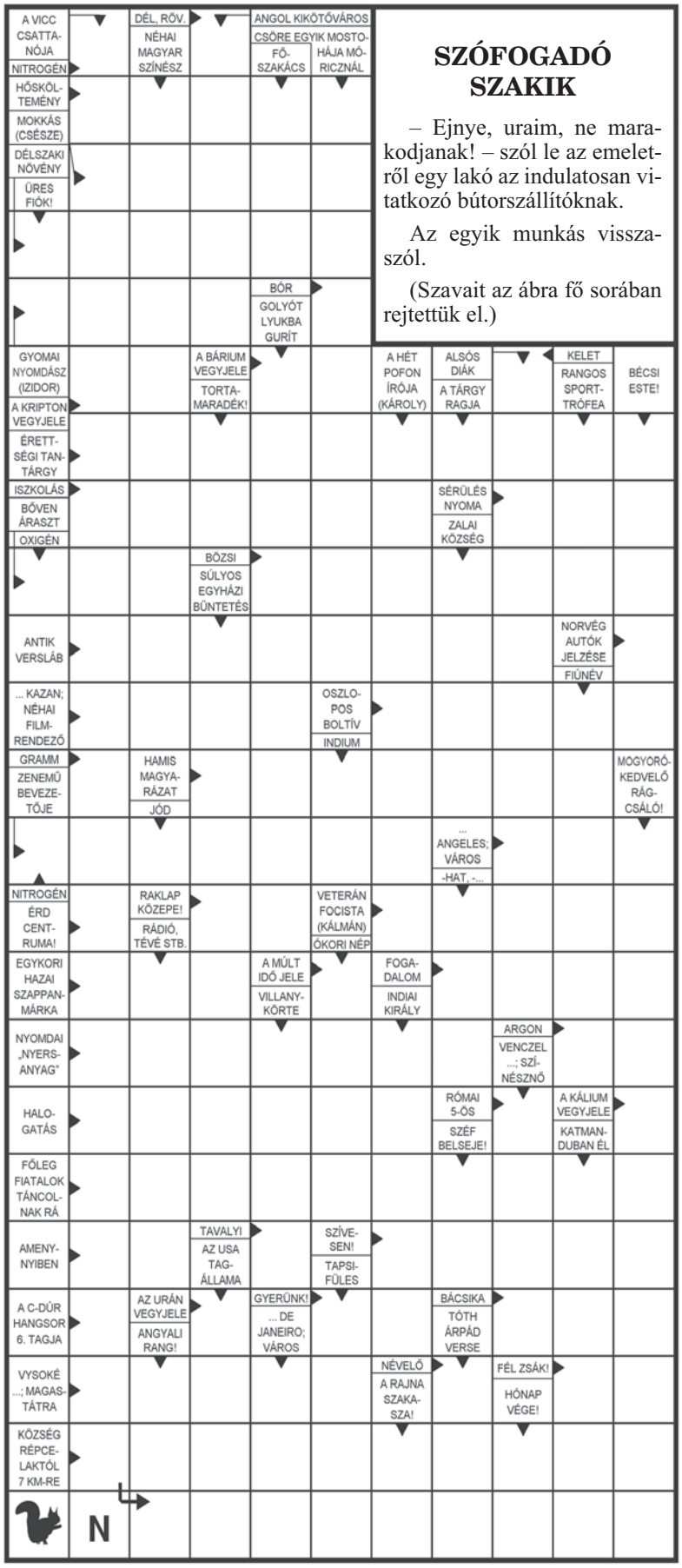

SZÓFOGADÓ SZAKIK

– Ejnye, uraim, ne marakodjanak! – szól le az emeletről egy lakó az indulatosan vitatkozó bútorszállítóknak.

Az egyik munkás visszaszól.

(Szavait az ábra fő sorában rejtettük el.)

Új szavak, kifejezések (79.)

Nem szótározott szavak tárháza

banyatank – guruló bevásárlószatyor. Másként: *deszantszatyor.*

Budatáj – korábban vállalkozások neve, de újfajta tájnévként is felbukkan, pl. Nagykovácsi, Törökbálint és környékének megjelölésére.

bukik, bukizik – (csecsemő, baba) öklendezik, hány. Pl. *visszabukik* a baba, *visszabukik* (visszajön) a tej.

bumeránggyerek l. *gyernőtt*

deszantszatyor l. *banyatank*

gesztenye alapú desszert – valójában: barna színű krumplipüré

gyepellett – törvénytelen gyermek (Eperjessy Ernő néprajzkutató közlése)

gyernőtt – otthon, a családban maradó felnőtt korú, de felnőni nem akaró gyermek. A *gyermek* és a *felnőtt* szavak összevonásával keletkezett szó (Magyar Nemzet, 2014. jan. 11.). A generáció további megnevezései: *új csendes generáció, mamahotel(lakók), bumeránggyerekek, pánpéterek.*

jesszumpepi – (föltehetően) német szavak összetételéből alkotott felkiáltás. Jézus nevének németes-latinos formája: *Jesszus, Jesszum* (az utóbbi tárgyeset). A *Pepi* a németben a Joseph név becézése. A német eredetű felkiáltás jelentése tehát: Jézus és (Szent) József, Jézust és (Szent) Józsefet. Vö. *jesszusmária!*

kőbunkó – nagyon bunkó, nagyon buta

mamahotel l. *gyernőtt*

paleolit diéta, paleodiéta – a kőkori ember táplálkozását utánzó étkezési módszer

pánpéterek l. *gyernőtt*

remetekirályság – elzárkózó ország (pl. Észak-Korea)

rezsicsökkentés – a mindennapi életet terhelő kiadások, különösen a víz, villany, gáz díjának csökkentése; általánosabban díjcsökkentés, pl. vasúti rezsicsökkentés (egyes járatokon a vasúti menetdíjak csökkentése) (Magyar Nemzet, 2014. febr. 15.)

Sörnyitó – a Gellért-hegyi felszabadulási emlékmű (Szabadság-szobor) tréfás „népi" neve

startup (vállakozás) – kezdődő, felfutó (vállalkozás). Wikipédia: „A *startup* általában az újonnan alapított, induló innovatív vállalkozásokat jelenti, meghatározása azonban pontosan nem tisztázott". A szómagyarítóban lévő javaslatok: *kezdlet, rügylet*.

sötétüzem – utasok nélküli próbaüzem a metrón. Pl. A 4-es metró *sötétüzemi* próbái (Heti Válasz, 2014. febr. 6.)

szellempláza – üres pláza. Pl. A XV. kerületi *szellemplázában* razziázott a NAV.

terel – témát vált, eltereli a szót valamilyen kellemetlen dologról. „Vagyonnyilatkozati eljárással *terel* a DK-elnök" (Magyar Nemzet, 2014. febr. 15.). Korábban is ismert, pl. Ne *terelj*, ne *terelj!* (Csathó Kálmán: Te csak pipálj, Ladányi!)

új csendes generáció l. *gyernőtt*

A rovat 1998–2010. közötti, mintegy ezer szónyi anyagát tartalmazza a Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (szerk.: Balázs Géza) című kötet, amely megrendelhető itt: iroda@e-nyelv.hu. Új szavakat ajánlhat/közzétehet itt is: www.szomagyarito.hu.

B. G.
balazsge@due.hu

UTOLSÓ OLDAL

Naknek akárhányszor?

A többszörös (többlépcsős) birtokos szerkezetben a birtokos jelző *-nak, -nek* ragját csak az utolsó birtokosra tesszük ki. A magyar nyelvtannak ezt a szabályát az általános iskolában kell(ene) megtanulni, de úgy látszik, a felnőtteknek sem árt emlékezetükbe idézni.

A legismertebb internetes lexikonban ezt olvashatjuk valakiről: „Az SZDP és az MKP kényszerű egyesülése után a Magyar Dolgozók Pártjá**nak** Központi Vezetőségé**nek** (KV) póttagja, valamint a párt Pest Megyei Bizottságának szervezőtitkára lett." Egy ismeretterjesztő hetilap cikkében: „Sokak szerint az élővilág történeté**nek** hatodik nagy kihalási hullámá**nak** lehetünk tanúi." Ugyanitt egy szerzőről azt írják, hogy „Kim Philby, az angol felső tízezerhez tartozó ifjú és társai**nak** a Szovjetunió javára végzett három évtizedes kémkedése**nek** történetét dolgozta fel". Ugyanebben a lapban még két ilyen példát találtam, de ezeknek idézésétől megkímélném az olvasót.

A végére egy olyan példát hagytam, amelyben nem kétszer, hanem háromszor ismétlődik a *naknek*. Egyelőre ez a mondat a csúcstartó: „A rendőrség a robbantás helyszíné**nek** összes megközelítő [helyesebben: megközelítési] útvonalá**nak** térfigyelő és biztonsági kamerái**nak** felvételeit begyűjtötte, mintegy másfél kilométeres körzetből" (egy országos napilap tudósításából).

Ennek a nyelvhasználati furcsaságnak az okát, okait egyelőre csak találgatni tudom. Talán a pontoskodás, a félreérthetetlen fogalmazásra való törekvés rejlik mögötte. De az is lehet, hogy a szövegszerkesztőn történő szövegalkotás következménye a birtokos jelző ragjának kétszeri, sőt háromszori kitétele: csak pötyögjük-pötyögjük a szavakat balról jobbra, és közben nem nézünk vissza, hogy volt már egy *naknek*. Nem lehetetlen, hogy mindez együttesen a cikkem elején említett nyelvtani szabály lazulásához fog vezetni.

De nem azokban a mondatokban, amelyeket én írok.

Hajszál híján

Egyik országos napilapunk cikkírója egy körülbelül húsz évvel ezelőtt történt eseményre emlékezik vissza, amikor „az amerikai kongresszusban lejátszódott alkotmányos vádemelési eljárás a komédia határait súrolta, s végül *hajszál híján ejtették a vádat* a 42. elnök ellen, Clinton kitölthette második hivatali idejét".

Ez a mondat, ha nyelvérzékem nem vezet félre, azt jelenti, hogy *hajszál híja volt*, hogy ejtsék a vádat, végül azonban nem ejtették el.

Mint tudjuk, nem ez történt. A kongresszus csekély többséggel elutasította az alkotmányos vádemelési eljárás, az impeachment megindítására irányuló javaslatot, így Clinton elnök megmaradhatott hivatalában.

A *hajszál híján* szókapcsolat, amelyet – némi csodálkozásomra – sem az Értelmező szótár, sem a Magyar értelmező kéziszótár nem értelmez, ezekből a bővebb kifejezésekből rövidült, tömörült mai alakjára: *(egy) hajszál híja volt, (egy) hajszálon múlt, hogy nem…* Ennélfogva elvben csak olyan cselekmény vagy esemény előtt állhat, amely majdnem megtörtént, kevés híja volt, hogy megtörténjen, de végül nem történt meg. Úgy látszik, a mai használatban, Clinton szerencséjére, ez a jelentés már nem érvényesül következetesen.

Más baj is lehet a hajszállal. Ugyanebben a lapban egy cikkíró azt a kijelentést vitatja, hogy a Jobbik az egyetlen olyan párt, amelynek nemzeti jellegű a programja. „Ha *hajszálhasogatók* vagyunk, értelemszerűen hozzátehetjük a Fideszt is." Csakhogy hasogatni nem a hajszálat, hanem a szőrszálat szokta az, aki „valamely (jelentéktelen) kérdést túlságos, fölöslegesen aprólékos vagy kicsinyes, fontoskodó részletességgel tárgyal, vizsgál, bírál, megvitat" (az Értelmező szótár kissé szőrszálhasogató értelmezése szerint).

Nem akarnék szőrszálhasogatónak látszani, de a hajszál meg a szőrszál között van egy *hajszálnyi* különbség.

Kirántja alóla a vizes lepedőt

Februári számunk Nyelvész-leletek rovatában egy Csokinyúl aláírású olvasói levélből idéztem a következőket: „Én mindig is bírtam az olyan embereket, akik *lerántják a vizes lepedőt* a simlisekről!" Ott megírtam, hogy a vizes lepedőt nem *lerántjuk valakiről*, hanem *ráhúzzuk valakire*.

Ott nem volt helyem megírni, hogy efféle szóláskeveredés már az 1850-es évekből is adatolható, mégpedig nem kisebb szerzőtől, mint Kemény Zsigmondtól: „Nem hallottad-e, öcsém, hogy *mikor fogja a vizeslepedőt* [!] *Kassai uram alól Pécsi ő kegyelme kivonni?*" (A rajongók, III. rész, 10. fejezet).

Mint ismeretes, Keménynek ezt a történelmi regényét Móricz Zsigmond 1940-ben átírta, hogy könnyebben olvashatóvá, élvezhetővé tegye. Figyelemre méltó azonban, hogy a fenti hibát nem vette észre, vagy nem tartotta hibának. Az ő szövegében ugyanis lényegében ugyanez olvasható: „No öcsém, nem hallottad, *mikor rántja ki a vizes lepedőt Kassai alól Pécsi uram?*" (az átdolgozott kiadás II. kötetének 71. lapján). Pedig valaki alól nem a lepedőt szokták kirántani (se a vizeset, se a szárazat), hanem a gyékényt. Aki *kirántja a gyékényt valaki alól*, az vesztét okozza, tönkreteszi.

Mindebből a tanulság csupán annyi, hogy néhanapján nemcsak a jó öreg Homéroszt nyomja el a buzgóság, hanem a magyar elbeszélő próza két klasszikusát is. Csokinyúl, a vélhetően fiatal „kommentelő" tehát egészen jó társaságba került.

Ha *Katiny*, akkor *Dvorzsák* is?

A Ráday Mihály szerkesztette Budapesti utcanevek A → Z című kötet 332. oldalán ez az utcanév ötlik szemembe: *Katinyi mártírok parkja*.

Dr. Makra Zsigmondnak nemrég közölt cikkéből is tudhatjuk, hogy a szovjet hatóságok által elkövetett tömeggyilkosság folytán híressé-hírhedtté vált helynevet az eredeti lengyel helyesírással így kell leírni: *Katyń*, kiejtve „katiny", kemény *t*-vel.

Nyilvánvaló, hogy az óbudai önkormányzat az utcanévnek ezzel a fonetikus alakjával (*Katinyi* mártírok parkja) a gyakori, de hibás „katyini" ejtésnek kívánta elejét venni (ez egyébként feltehetőleg betűejtésre, a lengyel *ty*, azaz „ti" betűcsoport magyar *ty*-nek ejtésére vezethető vissza).

De ha a *katyńi* melléknév írható *katinyi* alakban is, akkor mi akadálya lehet annak, hogy a nagy cseh zeneszerző nevét is fonetikusan írjuk: *Dvorzsák?* Ez jó szolgálatot tenne mind a nyomdai mellékjelelhagyás okozta primitív „dvorák", mind a cseheskedő, modoros „dvozsák" ejtés ellen.

És mégsem lehet! Sem a lengyel, sem a cseh nevet nem írhatjuk át fonetikusan, mivel az akadémiai helyesírási szabályzat tiltja a latin betűs írású nyelvek tulajdonneveinek kiejtés szerinti írását. Ez csak az eredetileg nem latin betűs nevek esetében engedhető meg, például *Szókratész* vagy *Rimszkij-Korszakov.* A latin betűs neveket magyar szövegkörnyezetben is eredeti alakjukban kell leírni, lehetőleg mellékjeleikkel együtt. Ezt a korszerű nyomdatechnika már lehetővé teszi, nemcsak nyomtatott szövegek esetében, hanem otthoni szövegszerkesztőnk képernyőjén is. Csak egy kis jó szándékra, türelemre van szükség ennek megtanulásához. Ezt a *katyńi* (és nem *katinyi*) mártír lengyel katonatisztek igazán meg is érdemlik. Higgyünk abban, hogy ha valamit jól írunk, akkor egy idő múltán jól is fogjuk ejteni.

Kemény Gábor

9 770139 045005 14002

WWW.ANYANYELVÁPOLÓ.HU
2014. ÁPRILIS

Édes Anyanyelvünk

• IFJÚSÁGI MELLÉKLET •

1992-ben alakult meg az Anyanyelvápolók Szövetségének Ifjúsági Tagozata. Vezetőségének tagjai közül némelyek lassan 35 évesek, vagyis elérik azt a korhatárt, amikortól már középkorúnak számítanak. A frissen megválasztottak egyike-másika még meg sem született, amikor a mai legtapasztaltabb tagokat megválasztották. Érdekes lehet összevetnünk: mi tarthat benn valakit 20 éven át egy közösségben, s – a kor változásai ellenére – mi vonzhat valakit ugyanabba a körbe. Két vezetőségi tagunk vall erről.

Húsz éve anyanyelvünk szolgálatában

Bizony, lassan már két évtizede annak, hogy egy szeptemberi délelőttön a miskolci Herman Ottó Gimnáziumban Kovács Ferencné Irénke nénitől először hallottam a Beszélni nehéz! rádióműsorról és az anyanyelvi mozgalomról. Akkor még nem sejtettem, hogy életem meghatározó időszaka lesz a mostani. Lelkesen írtam a leveleket Deme professzor úrnak és Miskolczi Margit tanárnőnek, az adássorozat szerkesztőinek, később pedig Kerekes Barnabás tanár úrnak. Néhány évvel ezelőtt kaptam egy fényképet volt tanárnőmtől, hogy őrizzem meg. A fotó húsz éve készült, Fábiánné dr. Szenczi Ibolya tanárnő – csongrádi táboraink édesanyja – készítette Péchy Blanka sírjánál egy megemlékezés után. Fiatalságunknak felemelően szép időszaka volt az anyanyelvi mozgalomban való részvétel. Hiszem, hogy az akkori hermanos szakkörösök közül többen még ma is büszkék vagyunk arra, hogy részesei lehettünk egy ilyen nagyszerű kezdeményezésnek, amely lassan négy évtizede vette kezdetét az országban.

De miért írok múlt időben? Számomra az ide tartozás a múlt, a jelen és a jövő egyszerre. Visszagondolok az első, az 1995-ös győri nyelvi táboromra, ahová a miskolci Herman Ottó Gimnázium elsőseként juthattam el. Később, 1996-tól folyamatosan részt vettem a csongrádi táborokban. A különféle anyanyelvi rendezvényeken az együttlét öröme, a közösségiség, valamint a közös ÜGY közös szeretete a legfontosabb három tényező. Nagyon sokat adott nekem ez a mozgalom. Megismerkedhettem a nagy tudású, mégis szerény nyelvészprofesszorokkal, tanárokkal, valamint olyan fiatalokkal, akik számára szintén fontos az anyanyelv. Sorolhatnám a neveket, de akkor nem lenne elég ez a hasáb, hogy mindenkit megemlíthessek. Akik olvassák ezt az írást, úgyis tudják, hogy mindenkire egyformán jó szívvel gondolok.

A legnagyobb megtiszteltetés 1996-ban ért, amikor az Anyanyelvápolók Szövetségében az ifjúsági vezetőség tagja lehettem, majd 12 évvel később a civil szervezet elnökségi tagjává választottak. A Magyar Rádió munkatársaként mindig igyekeztem riportokban beszámolni a különféle anyanyelvi rendezvényekről, népszerűsítve ezzel az Anyanyelvápolók Szövetségét és az itt dolgozó fiatalok munkáját. 2007-ben a Miskolci Egyetem magyar szakos végzőseként nem is volt kérdés, hogy miből írom szakdolgozatom: „Anyanyelvi mozgalmaink története és helyzete napjainkban” volt a címe. Ezt a vállalásomat erősítette a Deme László professzortól kapott kis könyv is, amelyet dedikált nekem.

2013 nyarán nagy örömömre lakóhelyem, Miskolc adhatott otthont az ifjúsági tagozat hagyományos nyári táborának. Szívesen segítettem a tábor szervezésében, lebonyolításában, és örömmel mutattam meg ennek a gyönyörű városnak a nevezetességeit is.

Gyakran megfordult a fejemben így harmincéves kor felett, hogy van-e helyem az ifjúsági tagozatban, hiszen vannak olyan tagok, akik akkor születtek, amikor érettségiztem. Ám mégis a maradás mellett döntöttem, hiszen hiányozna a hasonló gondolkodásúak társasága.

2013 a változások éve volt számomra, hiszen júliustól már nem rádiósként dolgozom, hanem módszertani referens vagyok a Nemzeti Művelődési Intézet Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Irodájában. Célom itt is az, hogy egy olyan programot indítsak el 2014-ben, melynek középpontjában az anyanyelvápolás áll. Szeretném, ha az ASZ fiataljai közül minél többen részt vennének az „Anyanyelv határok nélkül” című programban, hiszen így népszerűsíthetnénk az anyanyelvápolás ügyét a többi fiatal körében is.

Brézai Zoltán

Barát nélkül nem lehet...

„Csodát látni, jobbá válni, barát nélkül nem lehet. / Emlékezni, tervet szőni, barát nélkül nem lehet.” Nekem ezt a „barátot” az Anyanyelvápolók Szövetségének fiataljai jelentik. Megismerkedésem ezekkel a remek fiatalokkal a XX. országos ifjúsági anyanyelvi táborhoz köthető. Az volt az első ilyesféle táborom, amelyet egy kis kalotaszegi faluban, Zsobokon rendeztek meg. Ez a falucska varázslatosan szép része Erdélynek. Vidám, kellemes társaságban láthattunk, élhettünk meg sok-sok csodát. Úgy gondolom, mindannyian jobbá válhattunk a színes előadások hallgatása közben, amelyek értelemhez és érzelemhez is szóltak.

A tábor után rengeteg élménnyel, sok új baráttal gazdagodva térhettem haza. Itthon pedig eldöntöttem, hogy én is szeretnék hozzájuk tartozni. Amit a táborban láttam az előadóktól, tanároktól, az áldozatos munka, ahogyan ők az anyanyelvet ápolják, példaértékű. Időt és energiát nem kímélve szolgálnak, utaznak fél napokat, hogy megtarthassák előadásukat. Ez engem nagyon megfogott, egyben el is gondolkodtatott. Miért is teszik? Azt hiszem, azért, mert jó és nemes ügyért dolgoznak. A budapesti Baár–Madas Református Gimnázium az én iskolám, ráadásul elég sok anyanyelvi rendezvénynek a helyszíne is, ezek a tények megkönnyítették bekapcsolódásomat. Életem első két ilyesfajta együttléte is az iskolámban volt. Növekvő magabiztossággal, gyarapodó kedvvel, lendülettel és segíteni akarással jelentkeztem rendezőnek, és majdnem minden rendezvényen részt tudtam venni.

Idén nyáron már magabiztosabban utaztam el a miskolci táborba. Nagyon élveztem. Új barátok, jó társaság, felejthetetlen kirándulások, tanulságos és tartalmas előadások részese lehettem. Ismét megkaptuk a lelki feltöltődéshez szükséges energiát, sok mosoly és baráti ölelés formájában.

Ezek után az idei szeptemberi évnyitó tanácskozás számomra már más volt, mint az előző. Minden úgy indult, mint korábban, csakhogy a végén odajött hozzám Kerekes tanár úr, és mosolyogva elmondta, hogy a vezetőség egyöntetűen engem jelölt új vezetőségi tagnak. Meglepetés és öröm kavargott a szívemben. Természetesen nem esett nehezemre elfogadnom a jelölést. Mondanom sem kell, hogy ezek után különösen izgatottan vettem részt az ifjúsági parlamenten. Most már természetes kötelességem, hogy ott legyek az ASZ rendezvényein, van módom a többiekkel együtt visszaemlékezni, tervet szőni, dolgozni. Az én eddigi életemre a Kazinczy-gála tette föl a koronát. Hihetetlenül jó érzés volt együtt énekelni egy közösséggel, amelynek tagjai szavazatukkal is megerősítették, hogy hozzájuk tartozhatom.

Mindenkinek azt kívánom, hogy éljen meg az életében hasonlóan felemelő érzéseket.

Végh Zsuzsanna

V. Aranka György anyanyelvi tábor, Zsobok

Mi Zsobok? Egyeseknek csak egy egyszerű település 40 km-re Kolozsvártól. Viszont akik már valaha megtapasztalták az ott lezajló „furcsaságot”, azok teljesen más értelmet adnak ennek a szónak. Ugyanis ez a „furcsaság” a Georgius Aranka Társaság által szervezett Aranka György Anyanyelvi Tábor, amelyet 5. alkalommal rendeztek meg az anyanyelvüket ápoló erdélyi magyar ifjaknak, július 15–20. között.

Idén másodszor vettem részt mint táborozó, azzal a különbséggel, hogy most már tudtam, mi vár rám. Érdekes volt nézni az új táborozókat, s belegondolni abba, hogy egykoron én is izgultam, hogy vajon mily szörnyűségeket és unalmas tanulást hozhat egy anyanyelvápoló tábor. Természetesen akkor tévedtem, és ahogy mondják: az okos ember tanul a hibáiból – ezért jelentkeztem ismét.

Mint mindig, az idei tábor is a kolozsvári vasútállomáson kezdődött. Akkor, amikor beléptem az állomás ajtaján, s megpillantottam az ismerős arcokat az elmúlt táborból. Ezután következett egy alvással teli vonatozás Zsobokra, mert Zsobokon az egyik elem, amelyből kevés van, az az alvás. Mikor megérkezett a vonat, mintha dézsából öntötték volna a vizet, olyan erősen esett. Voltak szerencsések, akik felkészültek az ilyen vészhelyzetekre, sajnos én nem tartoztam ezek közé, ennek ellenére emelt fővel áztam bőrig, amíg lesétáltunk a Bethesda Gyermekotthonhoz, a tábor területére. Aztán elkezdődhetett a tábor hivatalos megnyitója, amely a hagyománytól eltérően nem a zsoboki templomban volt, hanem a gyermekotthon nagytermében. A megnyitó után következett az először táborozóknak a legizzasztóbb pillanat, a bemutatkozás és az ezt követő ismerkedős játékok, amelyek tökéletesen oldották a kezdeti feszültséget.

Másnap délelőtt igazi mesterektől tanulhattunk. A kommunikációról és az előadásmódról tartott előadást Wacha Imre tanár úr, a Kazinczy-verseny milyenségét Kerekes Barnabás tanár úr tolmácsolta nekünk, a kreatív írásra pedig Balázs Imre József buzdított. A délután első felében az ASZ és az ASZISZ mutatkozott be, majd megtekinthettük Zsobok népi értékeit. A program különlegessége az volt, hogy megadatott a lehetőség, hogy beöltözhessünk kalotaszegi népviseletbe. A nap fénypontja viszont csak ezután következett: a várva várt Bordi-est, mert a világon csak két embertípus létezik: aki szereti Bordi Andrást, és aki még nem ismeri. Bordi András foglalkozása az, amely minden évben felrobbantja a feszültséget a táborozók között, és összekovácsolja a csapatot, a legeslegegyszerűbb módon: együtt éneklünk és játszunk egy keveset, ami idén például megközelítőleg 6 órán keresztül zajlott.

Szerda reggel Kelemen Csongor színi gyakorlataival fejlesztettük a ritmusérzékünket és reakcióidőnket, jókedvvel fűszerezve. Ezt követően a délelőtt Kerekes tanár úr „diktatúrájával” telt el. Ezalatt a tanár úr hatásosan csiszolta a lelkünket, legalábbis az enyémet, és megmutatta, hogy egy ilyen gonosz világban is lehet jó és civilizált embernek lenni, anélkül, hogy meg kelljen váltani a világot. Az ebédhez már új emberként ültem le. Majd teli hassal nekivágtunk a „megerőltető” akadályversenynek, mely csupa éneklés, nevetés és szórakozás volt. Este, utolsó energiatartalékunkat is elhasználtuk, így Zsobokon fölszállott a páva, és mindenki átadta magát a néptáncnak.

Csütörtökön megismerkedtünk a szamosújvári örmény közösség múltjával, meglátogattuk a cegei Wass-kúriát, illetve Pusztakamaráson Sütő András szülőházát. Esténket pedig Kerekes tanár úr licitjátéka, majd egy Wass Albertről szóló dokumentumfilm töltötte be.

Pénteken elérkezett az utolsó nap. A délelőtt érdekes szakmai előadásokkal telt el, Weöres Sándorról, Psychéről és a rovásírásról a Sediánszky család mesélt nekünk. Délután Albert Júlia színművésznő tárta fel a beszédtechnika titkait szórakoztató gyakorlatokkal. A délutáni Ki mit tud? szórakozással, nagyon szép produkciókkal és fantasztikus hangulattal telt el. A táborzárás idén is könnyeket követelt, melyek a kedves pillanatokra való emlékezés alkalmával kerültek elő. Miután hivatalosan lezárult a tábor, sokan feláldozták az éjszakát és a hajnalt egy utolsó együttlétre. A szombati nap délelőttje a szeretetteljes búcsúzkodásnak volt szentelve.

A gyakorlatban a tábor a vonatállomáson teljesen lezárult, viszont amit mindenki hazavitt a táborból, az valami olyan megfoghatatlan dolog, amelyet örökké magunkban hordozunk.

A hivatalos programismertetés mellett viszont muszáj egy kicsit arról is írnom, hogy mi Zsobok. Ezek után valóban csak egy település? Nekem már nem, hisz’ nekünk táborozóknak Zsobok: szeretet, bizalom, mosoly, kedvesség, ölelés, örök barátság, felfrissülés, szórakozás, Kerekes tanár úr, öröm, tisztelet, éjszakába nyúló beszélgetések, anyanyelv, élet, Bordi-est, nagyon jó hangulat és még nagyon sok minden. Ez az egész úgy hangzik, mint egy utópia. Az igazság az, hogy ez az is, Zsobok egy utópia. És ez az utópia mint valami „méreg” fertőzte meg a fiatalokat, azzal a folytonos vággyal, hogy életben tartsák az ott szerzett barátságokat, tapasztalatokat, tanításokat, értékeket, és hogy minden évben nem szűnő idegességgel számolják, hogy hány nap van még a következő táborig.

Zsobok nekem már a második otthonom. Tudom, hogy oda bármikor, bármilyen hangulatban megyek, mindig szívesen fogadnak, ott megújulhatok, olyan, mint egy feltöltőállomás, mert sehol máshol nincs annyi boldogság, mosoly és szeretet. A legszebb az egészben, hogy mindezt két tényező segíti elő, az egyik, hogy figyelünk arra, mit mondunk, és hogyan mondjuk azt, a másik az, hogy egyszerűen figyelünk a körülöttünk lévőkre.

Szeretném megköszönni Kerekes tanár úrnak, az ASZ Ifjúsági Tagozatának, a Georgius Aranka Társaságnak, minden támogatónak és mindenki másnak, akik segédkeztek a tábor szervezésében. Köszönöm szépen, hogy megadták, és remélem, továbbra is megadják a lehetőséget, hogy részt vegyek a táborban.

A tábort az Ismerős Arcok együttes Mennyit ér? című dalának egyik szakasza jellemzi a legjobban: „Magad választod a nehezebb sorsot, / És megbecsülöd az őszinte szót. / Attól vagy ember, hogy különb tudsz lenni, / És felismered a rosszat s a jót.”

Lukács Dániel

„… mintha szívemből folyt volna tova…”

A Kazinczy-díj Alapítvány gálájáról

Lehet-e méltóbban ünnepelni a nyelvet, a kultúrát, mint művészettel? Bizonyára nem, hiszen ezt jelenti ma a kultúra: táncot, zenét, verset, éneket, erkölcsi intelmeket. 2013. november 30-án minden résztvevő kaphatott ezekből egy keveset.

Ahol sok ember találkozik, mindig akad valaki, akinél van egy gitár. Vagy a fejében egy vers. Vagy egy dal, és nem mellesleg szépen is énekel. Ahol sok ember találkozik, ott biztosan barátságok is köttetnek. És ha ezek az emberek együtt állnak ki valamiért, úgy az a dolog sokkal nagyobbat szól. Szó szerint.

A Kazinczy-díj Alapítvány negyedik gáláján jól ismert arcokat láthattunk a közönség soraiban, és bátorító figyelemmel kísérték végig a műsort. Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetségének (ASZ) elnöke és Szakonyi Károly, a Kazinczy-díj Alapítvány kuratóriumának elnöke köszöntötte a megjelenteket, majd néhány percre az emlékezésé lett a főszerep: Maróti István, az ASZ néhai főtitkára, Bánffy György, az ASZ néhai elnöke és Deme László, az ASZ néhai alapító társelnöke mondta el újra az utókornak megörökített gondolatait. „… mintha szívemből folyt volna tova…”

A meghívott Kazinczy-díjas színművészek – Császár Angela, Kubik Anna és Blaskó Péter – mellett az ASZISZ ifjúsági vezetősége is színpadra lépett. A színművészek előadásában egy-egy verset vagy versösszeállítást hallhatott a közönség, majd a fiatalok következtek. Prózai és verses produkciók mellett a néptáncnak, a népzenének és a népdalnak, valamint a megzenésített verseknek is jutott szerep: ki-ki megmutathatta, miben tehetséges.

Mindennek méltó otthont adott a Petőfi Irodalmi Múzeum díszterme. Így az alkalomhoz illő környezet, a színművészek és a fiatalok közös fellépése együtt tették még sokáig emlékezetessé ezt a délutánt.

Pölcz Ádám

Okéznak, tökjóznak, telcsiznek, meglepiznek

Ifjúsági irodalom – csak az ifjúságnak

Az olvasás fontosságáról és hasznáról számtalan újságcikk, tanulmány, könyv jelent már meg. Azt sem vitatja senki, hogy a felnövekvő gyermekek szellemi fejlődésének, gazdagodásának elengedhetetlen eszköze a rendszeres olvasás. A jól megválasztott szellemi táplálék jellemfejlődésüket is jó irányba tereli, gyakran példakép lesz egy-egy irodalmi alak.

Ezért szülőként, nagyszülőként mindent megtettünk, hogy gyerekeink, unokáink tudjanak és szeressenek olvasni. Jó példával jártunk elöl, nálunk nem múlhatott el nap betű nélkül. Ez a gyerekeinknél meghozta a kívánt eredményt. Az olvasmányaik megválasztásába nem szóltunk bele, de minden könyvüket igyekeztem én is elolvasni, hogy meg tudjuk beszélni, illetve tudjam a jó felé terelgetni őket. Mindez nem esett nehezemre, mert nagyon jó ifjúsági irodalmat adott 30–40 évvel ezelőtt a magyar könyvkiadás. Tanárként az iskolában is sokszor hasznát vettem az olvasmányainknak.

Ugyanezt a gyakorlatot folytattam az unokáimmal is. Nekem a Tüskevár, A Pál utcai fiúk, az Egri csillagok újraolvasva is élményt jelentettek. Nekik sajnos nem, gyakran volt szükség unszolásra, pirongatásra, hogy belekezdjenek, majd a végére érjenek egy-egy könyvnek. (Kivéve Dani unokámat, aki ötévesen magától tanult meg olvasni, és azóta is hetente végez egy-egy könyvvel.)

Aztán jött Harry Potter (J. K. Rowling), a hozzá kapcsolódó hírveréssel. Nálunk is fölkerült a polcra a sorozat, majd mindegyik kötetet elolvastam. Nem tagadom, eleinte élveztem. Jó és szellemes a magyar fordítás *(Griffendél, Abszol út, Nimbusz)*, a könyvtár és a könyvekből szerzett tudás segíti Harryt és társait, hogy legyőzzék a gonosz erőket. A latin nyelvre épülő varázsigék *(Petrificus totalus!, Crucifixus!)*, a mitológiából ismert alakok remekül erősítették a misztikumot. Csak kár volt egy rókáról hét bőrt lenyúzni! De azt mondtam én is: legalább olvasnak a gyerekek.

Ezzel párhuzamosan olvastuk Balázs Ágnes Lufi-sorozatát. Kedves gyerektörténetek, erkölcsi tanulságokkal. Olvasási versenyt hirdettem, az unokám nappal olvasta a könyvet, én éjjel. Szerencsére ő győzött.

A múlt év végén fölfedeztem egy másik magyar sorozatot. Vidra Gabriella A tudás könyvei kötetei térben és időben messzire röpítik a főszereplő gyerekeket – és az olvasót –, kalandjaik során számos ismeretet szereznek az egyiptomi, kínai, amerikai kultúráról, vagy éppen a történelmi Magyarországról. A főhősöket itt is a könyvekből elsajátított tudás erősíti, hogy a próbákat sikeresen kiállják. Élvezettel kalandoztam velük én is.

Közben nőttek az unokáim, jött az újabb sorozat, A Szent Johanna gimi (Leiner Laura). Lelkesen kezdtem bele, hiszen ez magyar szerző műve, az idegen nevekkel sem kell küszködnie az olvasónak. (Ebben csak részben volt igazam.) Egyébként Salinger Zabhegyezője jutott az eszembe, a hatvanas években az volt ilyen szenzáció. Annak a könyvnek a főhőse is egyes szám első személyben meséli el az élettörténetét. A szleng, az argó, az obszcén kifejezések használatával jelzi az író ennek a kamaszfiúnak a társadalom peremére sodródását. (Ezt a könyvet ennek ellenére értettem.)

A Szent Johanna gimi szerzője a mai tizenévesek nyelvhasználatára építi a művét. S én döbbenten tapasztaltam, hogy a szöveg egy részét nem értem, holott ilyen fiatalokkal dolgoztam évtizedekig. Ebből a könyvből – mert a tizenévesek nyelvéből is – olyan mértékben zúdult rám a gügyögés, az idegen nyelvek szavai, a számítógép és a mobilüzenetek rövidítései, a szlengből átvett kifejezések, a könnyűzenei címek idegensége, hogy megrémültem és elkeseredtem. Ez nem az én magyar nyelvem, bár ezt is magyarnak mondják. Ha valaki állandóan ezen a mix-nyelven beszél – aztán a sikerkönyvek is ezt legitimálják –, egy idő után már nem lesz képes visszafordulni a hagyományos magyar nyelvhez.

Hiszen a szülők, nagyszülők ugyanúgy *okéznak, tökjóznak, telcsiznek, meglepiznek* – a sor hosszasan folytatható –, a tanárok közül is sokan így beszélnek már, a színházban az ilyen szöveg a menő, a média többsége ezt terjeszti. Megállítható ez a tendencia?

Vagy fölöslegesen izgatom magam, jól van ez így? Én nem tudom.

Miklós Józsefné

Lejuditoznak, lejánosoznak…

Egy évben három-négy alkalommal utazom külföldre. Útitársaim némelykor javakorabeli meg idős emberek, máskor tizenévesek. Régóta zavar, hogy a „személyi okmányok átvizsgálásakor" a határőrök – általában a húszas éveikben járó emberek – rendre a keresztnevükön szólítják az utasokat. Akár 70-es, 80-as éveikben járó embereket is „lejuditoznak", „lejánosoznak". Bosszantott a dolog, morogtam magamban, de arra gondoltam, a határőröket talán erre utasítják feletteseik, a gyorsabb útlevél-ellenőrzés (?), a családnév eltévesztésének veszélye (?) vagy valami más állhat a háttérben. (Persze, bármelyik is az oka, boldog nem vagyok tőle.)

Tavaly az egyik ifjúsági tábor szervezője mesélte, hogy a táborozó középiskolásokat értesítette a tudnivalókról, kérte őket, hogy erősítsék meg tábori részvételi szándékukat, s a levelet a rendező iskola igazgatójával együtt aláírta, feltüntetve a nevük alatt a titulusukat is. Nem is egy fiatal a „Tisztelt Igazgató Úr!", „Tisztelt Tanárnő!" helyett a „Kedves/Tisztelt Péter!", „Kedves/Tisztelt Emőke!" megszólítással köszönte meg a meghívást. (Mint amikor néhány éve kaptam egy levelet, s az így kezdődött: „Tisztelt Tanár Úr! Bocs (!), hogy csak most írok…" S az említett példákat joggal tarthatnánk egy-két ember bárdolatlanságának, ha nem sorjáznának a további esetek. Nemrégen Kossuth-díjas színművésznőnk mesélte, hogy elment egy iskolába előadást tartani; kevéssel később kapott néhány (meg)köszönő levelet, az egyik megszólítása ilyesformára sikeredett: „Kedves Veronika!" A levélíró középiskolás korú, a Művésznő – bár a nők mindig 18 évesek maradnak – a hatvan felé tart; életükben először találkoztak… (A fenti példákban a keresztneveket megváltoztattam.)

Budapesten egy bérházban lakom, gyakran cserélődnek a lakók. Kb. három éve egy huszonéves fiatalember költözött a házba (kevéssel utána egy lakógyűlésen láttuk egymást először), háromszori-négyszeri köszönésnyi találkozás után „Szia, Barna!" üdvözlést kaptam tőle, később többször ugyanezt. A nevét sem tudom, életkorát tekintve a fiam lehetne. Mindenkori „Jó napot kívánok!" köszönésem után az utóbbi időben elbizonytalanodott, a „sziázásról" a napszaknak megfelelő köszönésre váltott, de pusztán a keresztnév említéséről még nem sikerült leszoktatnom.

Svédországban még nem jártam, de mondják, ott mindenki mindenkit tegez, s a keresztnevükön szólítják egymást az emberek. Mivel jelentős részük csak egyféle tegezést és megszólítást ismer(t) – ez terjedőben van Magyarországon is –, többeket zavar(t), hogy ez az egyformaság sokszor azzal párosul(t), hogy az emberek a legelemibb tiszteletet sem adták meg egymásnak. Ezért Svédországban néhányan elhatározták, hogy megpróbálnak változtatni ezen a nemkívánatos gyakorlaton, de – úgy tűnik – kevés sikerrel.

Mint sok más jelenség dolgában is tapasztaljuk, érdemes volna idejében észbe kapnunk, mert később már csak a sopánkodás marad.

Kerekes Barnabás

Bepályáz

A minap hallottam egy civil szervezet megbeszélésén: *bepályáztunk* a minisztériumhoz. Talán nem meglepő e ritka szóalak – bár a Magyar Nemzeti Szövegtárban nem volt rá adat, és a Google is csak tíz találatot adott –, ha arra gondolunk, hogy manapság egyre több olyan szó elé is odatesszük a *be* igekötőt, amely előtt korábban nem használtuk. Csak néhány példa: *beájul, befájdul, beidéz, beijed, bevállal* és még sorolhatnánk.

A Nyelvművelő kéziszótár szerint a *be* igekötő valamilyen zárt tér belsejébe való irányulást jelent. Néhány esetben, igével együtt alkalmazva a befejezettség vagy mozzanatosság érzékeltetésére szolgál – ahogyan a *bepályáz* esetében is. Egyéb esetekben például tautológia *(beinvesztál)*, analógia (önmagukban befejezett jelentést hordozó szavakhoz járul az igekötő, például *bebiztosít*) vagy más igekötőkkel való váltakozás *(megérkezik ~ beérkezik)* lehet feltűnésének oka.

De hogy is van ezzel a *bepályáz*zal? Ha felidézem a szövegkörnyezetet, az említett megbeszélésen éppen arról volt szó, hogy a szervezet képviselői *beküldtek/bevittek* egy pályázatot a minisztériumnak. Vagyis a zárt térbe való irányulás ebben az esetben helytálló, hiszen *be kell küldeni/vinni* az anyagot a minisztériumba, ráadásul a *pályázni* ige befejezettségre is utal: *pályáztunk* a minisztériumnál. (Ne csaljon meg minket a vonzatok sokfélesége!)

Ehhez járul, hogy a *küldeni/vinni* jelentése látszólag eltűnik a mondatból, és beolvad a *pályázni* ige aktusába. A pályázat így már nemcsak számok, papírlapok és szövegek összessége, hanem aktív cselekvés, a benyújtás aktusa is egyben. Vagyis *bepályázni* annyit jelent, mint pályázatot benyújtani az illetékes szervezetnek.

És még le is rövidítjük vele a mondatot. Csak nehogy *beájuljunk* tőle.

Pölcz Ádám

Kultúraközi kommunikáció – egy japán szakos szemével

A kultúrák közötti kommunikáció ismerete manapság elengedhetetlen. Technikailag fejlett világunk lehetővé tette, hogy könnyebben felvegyük egymással a kapcsolatot, akár a Föld másik felén élő emberekkel is. Az országok közötti távolságok áthidalása is könnyebb, mint nagyszüleink idejében volt. Geert Hofstedének, a kultúraközi kommunikáció kiemelkedő kutatójának megállapítása: „az emberi közösségnek az a kultúra, ami az egyénnek a személyiség". Ez is rávilágít a kultúrák egyediségére, mely által az eltérő szokások, gondolkodásmódok, dolgokhoz való hozzáállások, szimbólumok a nyelvi érintkezés során is előkerülnek. Tapasztalataim szerint éppen ezért fontos – egy idegen nyelv elsajátítása mellett – megismerni az adott ország szokásait, normarendszerét, társadalmát, történelmét. Japán–magyar szakos lévén néhány japán kommunikációbeli sajátosságot mutatok be Hofstede kulturális dimenziói alapján.

E keleti ország egyértelműen kollektivista, ahol erősebb a *mi-tudat* az *én-tudat*nál. Az önképben tehát a csoportidentitás a meghatározó. Fontos a csoport iránti kötelesség, a hűség, a harmónia, ráadásul kellemetlennek érzik az egyéni elismerést. A minél tökéletesebb beilleszkedés végett igyekeznek a lehető legjobban alkalmazkodni a társadalmi elvárásokhoz. Ez talán a japán lakásviszonyokra vezethető vissza, mivel meg kellett szokniuk, hogy szűk helyen, egymást nem zavarva, együttműködve tudjanak élni és dolgozni.

Egy külföldinek – hiába ismeri a nyelvet – nem könnyű követnie egy japán társaság beszélgetését, abba bekapcsolódni pedig még nehezebb. Ez azért van, mert a japán kollektivista kultúra, amelyben az üzenet jelentése elsősorban a kontextusban rejlik (kontextuserős kommunikáció), nem pedig a szavakban. Viselkedésük középpontjában a *mi* csoportja áll, tehát hasonló a hátterük, tapasztalatuk, nem szükséges sok háttérinformáció, mert a közös előismeretek alapján kevesebb szóból is megértik egymást. A kultúra tagjai jellemzően homogének. Erre a történelem szolgál magyarázatul, ugyanis Japán az 1868-as Meidzsi-restaurációt megelőző időszakban több mint két és fél évszázadig úgynevezett „elzárkózási politikát" folytatott, nem érintkezett a külvilággal. Ez idő alatt a kultúra igazán homogénné tudott kovácsolódni.

Talán sokan hallottak arról, hogy Japánban szigorúan veszik a hierarchiát, és nagyon sokat jelent az idősek tisztelete. Mindez a nyelvben is jól láthatóan megmutatkozik. Több szintű udvariassági formák léteznek, aszerint, hogy egy néhány évvel idősebb diákkal beszél az illető, esetleg a főnökével, egy sokkal idősebb személlyel vagy netán a császárral. Egy-két év is rengeteget számít, ami furcsa lehet az európaiak számára.

Külföldivel való találkozáskor az első kommunikációs akadály, melyet sikeresen kell vennünk, az üdvözlés és a megszólítás. Bizonyos kultúrákban a megszólításra nem kell különösebb figyelmet fordítanunk, hiszen a keresztnevet használják. A japánoknál azonban igenis fontos az udvarias megszólítás. Érdekes, hogy a magyar mellett a világnak egy másik olyan ritka kultúrája, ahol a vezetéknév megelőzi a keresztnevet. Megszólításkor, ha a nemek szerint nem tesznek különbséget, a tiszteletet kifejező *szan*, esetleg a még udvariasabb *szama* követi a vezetéknevet. Ez olyan, mint Magyarországon a Kovács úr vagy a Kovács asszony. A Japánban eltöltött egy év alatt meglepődve tapasztaltam, s egy általam készített kérdőív is bizonyítja azt, hogy egy egyszerű beszélgetés során milyen gyakran nevezik nevén a kommunikációs felet, ahelyett, hogy a *te* névmással utalnának rá, mint nálunk.

Fontos tehát szem előtt tartanunk, hogy új nyelvek megismerésekor, a sikeres kommunikáció érdekében, célszerű a lehető legjobban megismernünk az adott ország társadalmát és kultúráját.

Ficzere Kitti

Több ezer levél Széphalomban

A Péchy Blanka által életre hívott Beszélni nehéz! rádióműsor, valamint utódja, a Szóról – szóval műsor levélanyaga tavaly év végén A Magyar Nyelv Múzeumának gyűjteményébe került. A leveleket évtizedeken keresztül a Magyar Tudományos Akadémia őrizte. Most, hogy a levelek otthona Széphalom lett, nyelv-, kor- és művelődéstörténeti iratanyagként is elérhetővé vált a kutatók számára. Az irategyüttes közel 70–80 ezer levelet tartalmaz. A Beszélni nehéz! rádióműsorhoz érkezett levelek sokasága ez, amely tartalmazza az adásokhoz érkezett megfejtések magyarázatát és a szakköri élet beszámolóit. A levelek gyűjtését a műsor 1976-os indulásakor Péchy Blanka színművésznő kezdte – először a lakásán, bevásárlókosarakban, majd innen kerültek a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárába. Mivel azonban le nem zárt anyagként tartották számon, nem volt kutatható. 2013 októberében ünnepélyes keretek között adták át a több ezer levelet A Magyar Nyelv Múzeumának. Az átadáson több szakkörvezető tanár és a Beszélni nehéz! mozgalomban érintett levelező vett részt, s hangsúlyozták: jó érzés látni, hogy több évnyi-évtizednyi munkájuk méltó helyre került. A gyűjtemény folyamatosan bővül, hiszen a jelenlegi és jövőbeni adásokhoz érkező leveleket is a múzeum őrzi majd. Aki az évtizedek során csatlakozott egy-egy szakkörhöz, vagy küldött levelet a rádióműsor készítőinek, az most a levelét ezentúl egészen biztosan megtalálja Kazinczy birtokán.

Muszka Ágnes

REJTVÉNYROVAT

Szomorúan tapasztaltuk, hogy csökkent olvasóink játékos kedve – vagy írni nem szeretnek –, a korábbiaknál kevesebb megfejtést kaptunk. Ezért is illeti külön köszönet az egri Kemény Ferenc Sportiskola és Általános Iskola 6.a osztályát, ők tízen küldték el pályázatukat.

Feladványunk költője Petőfi Sándor volt, erre mindenki rátalált. A keresett verscímek: 1. Imádságom, 2. Sírom, 3. Távolból, 4. Emlékezet, 5. Nagykárolyban, 6. Csokonai, 7. Szülőföldemen, 8. Orbán, 9. Dalaim, 10. Álmaim, 11. Jövendölés, 12. Alkony (az utolsónál Az éj címet is elfogadtuk, hiszen az is költői napszak). A ráadásvers a kezdőbetűk összeolvasása után: Isten csodája.

A könyvjutalmat a következő megfejtők nyerték: Nemes Péter és Nemes József, Hajdúszoboszló, Oláh Zoltán, Békéscsaba, Papp Júlia, Szentgotthárd, Schmidt Keresztes Brigitta, Eger, Szegedi Julianna, Eger. Gratulálunk!

Következő rejtvényünk: Különös álom – intarziajáték. Az alábbi szöveg szavai úgy kerültek egymás mellé, mint egy rossz álom összefüggéstelen képei. Fejtse meg ezt a különös álmot! A szövegben ugyanis anyakönyvezhető magyar keresztnevek rejtőznek intarziaszerűen. Játsszon velünk, keresse meg a neveket!

Ha éjfélkor nélkülem esengsz, akkor bánhatod, hogy nem maradtál ma délután. Veled itt a másik góbé lakik. Furcsa ballagás: párnája, kabátja lágyul a marék avaron. Ezer nőtt belőle, a szamár tanakodva nézi, mit csatol gazdája hozzá. Kié vajon? Idén esküvőt ád-é az ég? Hárman talán hamar gitároztok egyet, a szél se vág, ne sírj! Lesz természetesen pizza, lángos, a villa ura hozza. Képét erősen kente rézzel – kaján ostoba – , velem ér ide rikoltva. Szüleim rettegve rakják félre, de már tonnányi súllyal illan el. Ezzel ma örvend, elfáradt íme a férje, nője. S a mulatságnak vége.

A megfejtéseket a következő címre küldjék: Jókai Mór Gimnázium, 2900 Komárom, Táncsics M. u. 32. Határidő: 2014. május 30. A helyes megfejtést beküldők közül öten könyvjutalomban részesülnek. Jó szórakozást kívánunk!

Édes Anyanyelvünk ifjúsági melléklet, 2014. április
Az Anyanyelvápolók Szövetsége Ifjúsági Szervezetének hírlevelét **Kerekes Barnabás** szerkesztette.
Cím: 1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Villámposta: posta@anyanyelvapolo.hu